

Oud Leiden Nieuws

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Woensdag 1 maart 2017

HVOL-lezing 'Leiden, de Beeldenstorm (1566) en Alva's Raad van Beroerten' door Sander Wassing.

Zondag 26 maart 2017

HVOL-wandeling langs historische winkelpuien in Leiden.

Woensdag 29 maart 2017

Algemene ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden en na afloop lezing van Ankie de Jongh-Vermeulen over '100 jaar De Stijl'.

Zaterdag 20 mei 2017

HVOL-fietstocht naar en bezoek aan Wassenaar.

Zaterdag 10 juni 2017

HVOL-dagexcursie naar vestingstad Heusden.

Decoratie van Jan Menno Meine Jansen op flatgebouw 2 aan de Beethovenlaan na de renovatie in 2000 (foto: Jos Hooghuis). Zie pagina's 26,27 en 28 voor artikel over Monumentale kunst in Leiden Zuid-West.

Oud Leiden Nieuws
jaargang 5 nr. 1
februari 2017

AGENDA

Woensdag 1 maart 2017

HVOL-lezing 'Leiden, de Beeldenstorm (1566) en Alva's Raad van Beroerten' door Sander Wassing.

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1, Leiden.
Aanvang 20.00 uur. (Zie ook pagina 34)

Dinsdag 21 maart 2017

Nederlandse Genealogische Vereniging Rijnland.
Lezing 'Schoolmeesters ten tijde van de Republiek' door Leon van der Hoeven
Plaats: Scheppingskerk, Van Poelgeestlaan 2, Leiderdorp. Aanvang 20 uur.

Zondag 26 maart 2017

HVOL-wandeling langs historische winkelpuien in Leiden. (Zie ook pagina 31)

Woensdag 29 maart 2017

Algemene ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden. Inloop vanaf 19.00 uur, aanvang 19.30 uur. Na afloop van de vergadering houdt Ankie de Jongh-Vermeulen een lezing over '100 jaar De Stijl'. (Zie ook pagina 4 t/m 17 en 35 en 36).

Plaats: Burgerzaal Stadhuis ingang Breestraat.
De vergadering is alleen toegankelijk op vertoon van de ledenpas 2017 verstuurd bij dit nummer van Oud Leiden Nieuws

Tot en met zondag 16 april 2017

Tentoonstelling 'Koninginnen van de Nijl' over de vrouwen van de Egyptische farao's met ruim 350 topstukken.

Plaats: Rijkmuseum van Oudheden, Rapenburg 28

Tot en met zondag 30 april 2017

Tentoonstelling 37 aquarellen, portretten, stadsgezichten, schetsontwerpen en houtskooltekeningen van Harm Kamerlingh Onnes (1893-1985). Plaats: Galerie Van de Leur, Breestraat 117.

Tot en met zondag 30 april 2017

Tentoonstelling 'Museum de Lakenhal op locatie' van een deel van de collectie hedendaagse kunst met werk van onder anderen Frans de Wit, Izaak Zwartjes en Jan van der Ploeg.

Plaats: Galerie Leids Universitair Medisch Centrum, Albinusdreef 2.

Zaterdag 20 mei 2017

HVOL-fietstocht naar en bezoek aan Wassenaar. (Zie ook pagina 31 en 32).

Zaterdag 10 juni 2017

HVOL-dagexcursie naar vestingstad Heusden. (Zie ook pagina 32 en 33).

Toegang tot lezingen georganiseerd door de HVOL is gratis op vertoon van de ledenpas. Niet-leden betalen 5 euro.

VERS

U kijkt, hoop ik, met plezier terug op de dies van 2016, waarin het nieuwtje in de vormgeving (een lezing mét debat) positief werd ontvangen. Dat gold ook voor het prikkelende onderwerp en het geheel van het geschiedenisweekend waarin onze dies plaatsvond. HVOL zal u in de toekomst naar vermogen blijven verrassen met inhoud en vorm van activiteiten. Zo heb ik zelf mogen ervaren op de avond waarop het boek over Tuinstad–Staalwijk werd gepresenteerd hoe groot de belangstelling is voor de eigen wijk, voor boek en lezing daarover, maar ook voor het werk van HVOL. Onze conclusie is, dat wij uitdrukkelijk meer contact gaan zoeken en leggen met de wijken. De geschiedenis van Leiden ligt zeer velen na aan het hart en ook buiten de binnenstad is veel levende historie. Een mooi voorbeeld daarvan is natuurlijk de winst die is geboekt in de strijd om de monumentale status van delen van De Kooi. HVOL heeft daar succesvol gewerkt, samen met anderen. Wij zullen met plezier kennismaken met de nieuwe leden uit De Kooi die nu natuurlijk beter de weg naar ons zullen weten te vinden...

Inmiddels is de aftrap gedaan voor de Oud Leidenprijzen en is er een aanhoudende stroom van suggesties voor de publieksprijs. Ik roep u nog eens op en wijs voor de zekerheid op de periode van vijf jaren waarin de te nomineren zaak thuishoort: graaf nog eens in uw geheugen, zou ik willen zeggen. HVOL moet, ondanks de inzet van velen, ook wel eens verlies nemen of ervaren: het bestuur heeft met treurnis vastgesteld, dat de Morspoort – ook na de ingrepen die als ‘hersteloperatie’ van de fouten werden aangekondigd – voor de komende generatie geen andere functie kan hebben dan te staan als bonbon op een schaalje. Dit verlies moet Leiden nu nemen. Daar staat tegenover, dat de stad een

prachtig Singelpark krijgt mét vijf fraaie nieuwe bruggen (waarover wij allemaal wat mochten zeggen). Daar staat ook een hartstochtelijk streven naar het voorkomen van ander verlies tegenover. HVOL heeft zich voor hoger beroep gemeld bij de Raad van State, omdat een stukje Leiden met de hoogste graad van bescherming van rijk en gemeente (jawel!) teloor dreigt te gaan door het vergunde megaterras voor Annie’s. HVOL maakt terecht geen gewoonte van dit soort procedures, juist omdat wij het overleg vooraf en de discussie over ontwikkelingen in de stad positief waarderen, maar voor het bestuur is in dit geval sprake van overschrijding van de grens die wij zien bij de bewaking van Leids erfgoed.

U zult dus in dit nog verse jaar weer op allerlei manieren horen van ons en merken, dat HVOL wat te bieden heeft. Er komen mooie excursies aan, een lange lijst met lezingen is onderweg, de website is weer verder opgetuigd, de commissie Dirk van Eck heeft nieuwe adem gekregen, er is een zeer actieve nieuwe werkgroep ‘De stem van Leiden’ gevormd, wederopbouwkunst is veel in de aandacht, de geveltekens en de beeldbank hebben volop werk en de twee stadscommissies zitten ook niet stil. U hoort van ons via de oude en nieuwe media en onze ledenadministratie is ‘geschoond’, opdat het Jaarboekje op het juiste adres komt, ook bij de groeiende groep bedrijfsleden.

Eerst nu de Algemene Ledenvergadering.
Welkom!

Rens Heruer

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden

Datum: Woensdag 29 maart 2017
Locatie: Burgerzaal Stadhuis Leiden, ingang Breestraat
Aanvang: 19.30 uur (inloop vanaf 19.00 uur)

- Opening door voorzitter Rens Heruer
- Ingekomen stukken en mededelingen
- Notulen ledenvergadering 30 maart 2016 (zie nummer 2 van Oud Leiden Nieuws 2016; alle nummers van Oud Leiden Nieuws zijn tevens terug te vinden op de HVOL-website)
- Jaarverslag 2016 (zie pagina 5 t/m 14)
- Financiële jaarstukken (zie pagina 15 t/m 17)
- Verslag van penningmeester en kascommissie (mevr. Y. Lignac, dhr. F. van Lelyveld en dhr. W. Laman), decharge bestuur. Aangezien dhr. Laman aftredend is, moet een nieuw commissielid worden benoemd
- Bestuurszaken met o.m. voorstel tot herverkiezing voorzitter Rens Heruer en bestuurslid Gerard Kramer
- Wat verder ter tafel komt
- Rondvraag
- Sluiting gevolgd door een lezing verzorgd door kunsthistorica Ankie de Jongh-Vermeulen onder de titel '100 jaar De Stijl'

Na afloop van de lezing is er tot 22.00 uur gelegenheid om na te praten onder het genot van een drankje.

Nieuwe Leden

De Historische Vereniging Oud Leiden heet de volgende leden van harte welkom:

M.N. van Aller-Deul, L.J.M. Arts, J. Bäcker, E.K.M. Bakker, E. Berends, E. Bleijie, A. van Biemen, A. di Bon, P. Bordewijk, D. van den Bosch, M. van den Bosch, C.J. Brandenburg-Cazander, A.L. van den Broek, R.A. van Buul, E.J.M. Cuppen, J.G.M. van Daelen, M. van Dam, T. Derksen, E. Devilee, C. van Delft, J. van Dierendonck, J.H. van Dierendonck, E. Dijkstra-van Veen, J.W. Dol, J. van Donkersgoed, G.T.M.A. Duijndam, M. Duivenvoorden, T. Edzes, S.I. Erdbrink-Barnard, H. van der Geest, M.C.C. van Ginneken, A.J.C. van Grieken, W. Groot, A. Handschin, P. Hemerik, M. Jacobs, J. Janssen, C.J.M. Karremans, M.M.F. Kengen, A. Knoop, Th. C.F. Kret-van Kamp, H. van der Laan, W.J. Laman-Kommer, C.J. Langezaal, J.P. Laurier, A. van der Lecq, R. van der Lecq, T.P.M. van der Maat, M. Marijt, K. van der Meij, L. Mieremet, L. Mulders, A. van Paridon-van der Top, D. van Paridon, A. Pieterse, J.E. Ploum, F. van Rees Vellinga, A.D. de la Rie, P. Romijn, N. Rot, A. Ruygrok, J. Ruygrok, B. Scheffer, J. Schoonwater, B. Schrier, A.S. Stapper-Wetselaar, D.C. Steures, D. Stremmelaar, G. van Teylingen, J.C.M. Tolenaar, T.A. Trouwee-Wolters, C. Vandepoel, H. Veldhuyzen van Zanten, A. van Velzen, K. T.M. Vergeer, G.M. Vermeeren, P. de Vet, C. van der Vooren, W. van der Voort, J.P. de Vries, W. de Vries, H.C.M. Vrijbloed, J.W.J. van Zijp, M.A.T. van Zijp, H. T. van Zwieteren, E. van Zuylen.

Jaarverslag 2016

In het jaarverslag van de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) geven bestuur, commissies en werkgroepen volgens goed gebruik een korte schets van de activiteiten die zij hebben ontplooid. Dat de HVOL in 2016 weer op tal van fronten zeer actief is geweest, lijdt geen twijfel. Meer dan ooit heeft de HVOL zich hard gemaakt voor het behoud van Leids erfgoed. Maar natuurlijk ontbraken ook de vaste elementen niet zoals de dies, de algemene ledenvergadering, diverse interessante lezingen en mooie excursies. Enkele andere wapenfeiten: een groots opgezet ledenonderzoek om het bestand up-to-date te maken en de lancering van een nieuwe website.

Ledenvergadering

De algemene ledenvergadering van de HVOL had plaats op 30 maart 2016. Het bestuur werd met algemene stemmen uitgebreid met een achtste lid: Marjolein Hettinga. Bram van Leeuwen – zelf verhinderd – werd vanwege zijn vele HVOL-verdiensten onderscheiden met het Lakenloodje. Voorts werd een nieuwe kascommissie samengesteld, bestaande uit Yvonne Lignac, Frans van Lelyveld en Wim Laman.

De vergadering kenmerkte zich verder door een discussie over de verbouwing van de Lakenhal en werd afgesloten met een lezing door Jeroen Windmeijer. De Leidse schrijver/docent was bereid om op het laatste moment de zieke Joost Cox te vervangen. (De notulen staan vermeld in Oud Leiden Nieuws nr. 2 van 2016, waarvan de digitale versie is terug te vinden op www.oudleiden.nl).

Diesviering

De diesviering – op 5 november – werd traditiegetrouw gehouden in de Hooglandse Kerk. Na het zingen van het Leids Volkslied en een toespraak door voorzitter Rens Heruer, stond de feestelijke samenkomst vooral in het teken van stadsrechten. Het ‘diesdebat’ over dit onderwerp – met veel historici aan tafel – stond onder leiding van Dick de Boer en werd ingeleid door Rudi van Maanen. Deelnemers waren verder

burgemeester Henri Lenferink, Cor Smit en Joost Cox.

Vaste tradities ontbraken ook in 2016 niet: het Leids Jaarboekje 2016 en de Historische Kalender 2017 werden gepresenteerd en na afloop was er wederom een bescheiden markt waar commissies en werkgroepen van de HVOL zich manifesteerden. De diesviering 2016 is in haar geheel op de site van de HVOL (www.oudleiden.nl) te beluisteren. Een primeur.

Commissie voor de redactie van het *Leids Jaarboekje*

Op de dies van de vereniging werd traditioneel het eerste exemplaar van het *Leids Jaarboekje* aangeboden aan de burgemeester van Leiden. Deze 108ste editie omvat negen artikelen, drie kronieken en een in memoriam van de oud-voorzitter prof. dr. Pieter Obbema (1990–1998).

De redactie heeft in het verslagjaar vier keer vergaderd en verder het nodige onderlinge mailverkeer gevoerd over de ingezonden kopij. Christiaan Vogelaar trad aan het eind van het verslagjaar definitief terug als redacteur. In vervulling van deze vacature was al voorzien door het toetreden van de kunsthistoricus Prosper de Jong, eveneens werkzaam bij De Lakenhal. Voorts trad Claudia Thunnissen toe tot de redactie toe. Ook zij is kunsthistorica, maar zal zich met name bezighouden met bijdragen betreffende de regio. Nadat het echtpaar De Graaff is gestopt met de opmaak en het zetwerk, is in overleg met Bert Lever van *Drukkerij Nautilus* daarvoor het *Grafisch Bureau Christine van der Ven* aangetrokken. Christine van der Ven werkte al samen met Grafaria. Ter kennismaking heeft zij op 22 september samen met de voorzitter van de redactie

een interview afgestaan voor *Oud Leiden Nieuws*. Op 9 juli overleed Gerard de Graaff. Ria de Graaff is nog betrokken bij de controle van de opgemaakte tekst van het *Leids Jaarboekje*. Een verandering in de opmaak is de toevoeging van enige illustraties aan de Bibliografie. Het redactiewerk is een continue bezigheid. Het lezen en beoordelen van bijdragen of concepten ervan gaat regelmatig door, ook al voor de volgende jaargang.

Commissie Historisch Karakter van de Stad

Er gebeurt veel in de Leidse binnenstad en het aangrenzende beschermd stadsgezicht van de zogenoemde zuidelijke schil. Bij veel van die zaken was de HVOL en in het bijzonder de Commissie Historisch Karakter van de Stad betrokken. Zoals de activiteiten in het kader van het Programma Binnenstad. In een werkconferentie met de gemeente en andere ‘convenantpartners’ werd het programma voor 2017 gestalte gegeven. Helaas was de HVOL niet betrokken bij de herinrichting van het Morspoortplein, die niet alleen het plein zelf bleek te betreffen maar die ook (de functie van) het rijksmonument Morspoort raakte: de poort kwam op een soort sokkel te staan en door een trapconstructie werd de onderdoorgang voor fietsers praktisch onmogelijk gemaakt. Het is een inbreuk op het wezen van een stadspoort. Protesten en publiciteit hebben weinig geholpen. Er zijn wel enige aanpassingen geweest, maar het blijft vanuit historisch oogpunt een grote misser. Bij de herinrichting van de Morsstraat zijn we weer wél betrokken, het ontwerpproces daarvoor is nog gaande. De Morsstraat is in feite het verlengde van de Haarlemmerstraat, waar de herinrichtingsplannen nagenoeg zijn voltooid.

De HVOL is via de commissie vertegenwoordigd in de klankbordgroep voor de nieuwe opzet van het Witte Singel Doelen complex van de Leidse universiteit. De discussies gingen tot dusverre vooral over de woningen op het huidige complex, die de universiteit graag ziet verdwijnen. Aangezien dit geen cultureel erfgoed betreft, onthoudt de HVOL zich van een stellingname in dit met veel emoties omgeven deel van het project.

De commissie was betrokken bij de architectenkeuze voor de nieuwe bruggen van het Singelpark en maakt deel uit van de jury voor de naamgeving van die bruggen.

De omstreden appartementenblokken aan Waardgracht/Looiersplein (grenzend aan de Meelfabriek) lijken doorgang te zullen vinden, ondanks de bezwaren van omwonenden, wijkvereniging en de HVOL. Beroepsprocedures bij de rechtbank en de Raad van State van omwonenden en de wijkvereniging hebben evenmin het gewenste resultaat gehad. HVOL was geen partij in die beroepsprocedures. Anders dan voor het megaterras dat bij Annie's zou moeten komen: tezamen met het Waterambacht

Leiden (WAL) hebben we geprobeerd bij de rechter vernietiging van de omgevingsvergunning te verkrijgen, maar helaas is dat niet gelukt. De besturen van de HVOL en het WAL hebben besloten hoger beroep aan te tekenen bij de Raad van State.

De HVOL heeft samen met wijkvereniging en omwonenden goed overleg gevoerd met de gemeente over een wijziging van het bestemmingsplan Rapenburg 48/Pieterskerkhof 4a, waardoor de horecabestemming daar is verdwenen en er meer garantie is dat het Pieterskerkhof zijn karakter van rustpunt in een steeds drukker binnenstad kan behouden.

Commissie Niet-beschermd erfgoed

De meest prominente kwestie waarmee de Commissie Niet-beschermd erfgoed zich bezighield, was het behoud van de centrale blokken in De Kooi, oostelijk van het Kooipark. De kwestie speelde al sinds 2008, toen werd afgesproken de 127 woningen van deze blokken te renoveren. In 2015 kwam woningbouwvereniging De Sleutels hierop terug en in het voorjaar van 2016 besloot zij te slopen. Om dit te voorkomen hebben de HVOL, Heemschut, het Cuypersgenootschap en een in de wijk opgerichte stichting aan B&W een voorstel gedaan om een aantal complexen in De Oude Kooi aan te wijzen als gemeentelijk monument. Ook tien oud-wethouders keerden zich tegen sloop in een verzoekschrift aan de gemeenteraad, die B&W vroeg sloop te voorkomen. Daarna werd de procedure doorlopen die er in resulteerde dat B&W eind november 2016 de woningen aanwees als gemeentelijk monument. De Sleutels heeft zich hierbij neergelegd en nam de stap een nieuw plan te ontwikkelen tot renovatie in samenhang met behoud en versterking van de

erfgoedwaarden van de complexen. De commissie van de HVOL wordt door de Sleutels betrokken in deze planontwikkeling.

Minder succes had onze weerstand (en die in de wijk) tegen de vervanging van de garage aan de Zijlsingel door een appartementencomplex dat qua hoogte en massaliteit daar niet past. Het gemeentebestuur heeft de plannen echter uiteindelijk goedgekeurd.

Binnen de commissie werd verder getracht om voor twee wijken, De Mors en Zuid-West, een overzicht te maken van wat in die wijken behoud vergt. Dit is taaie materie die verder zal doorlopen. Over De Mors werd wel al een publicatie verzorgd in OLN.

Werkgroep Monumentale kunst wederopbouwperiode

Ook in 2016 bestond het merendeel van de activiteiten van de werkgroep uit een speurtocht naar monumentale kunst uit de wederopbouwperiode in Leiden en onderzoek om te achterhalen wie de kunstenaars van deze werken zijn. Bij dit onderzoek kwam ook geregeld aan het licht dat kunstwerken spoorloos zijn verdwenen. De inventarisatie van bestaande, verdwenen en bewaarde en opgeslagen kunstwerken bestaat op dit moment uit een lijst van meer dan zeventig adressen. De gemeente Leiden heeft belangstelling getoond voor deze inventarisatie en maakt hiervan nu gebruik voor het ontwikkelen van beleid op het gebied van monumentale kunst. Er is inmiddels nauwe samenwerking tussen de werkgroep en de specialist die de gemeente heeft aangetrokken voor 'waardestellend onderzoek' van de monumentale kunst in Leiden. De werkgroep houdt ook een open oog voor mogelijkheden van herplaatsing van opgeslagen monumentale kunst in nieuwbouwprojecten.

Daarbij is onverminderd aandacht voor het kunstwerk van Peter Struycken in het voormalige gebouw van MSG aan de Dieperpoellaan dat inmiddels is ontmanteld en beschikbaar is voor technisch onderzoek door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Het bestuur van de HVOL heeft in 2015 gepleit voor behoud van dit bijzondere kunstwerk.

Het *Leidsch Dagblad* heeft op 31 mei aandacht besteed aan bedreigde wederopbouwkunst in het algemeen en aan het gebouw Stationsplein 107 in het bijzonder. Vanuit de historische verenigingen van Utrecht en Haarlem is belangstelling getoond voor de activiteiten van de werkgroep monumentale kunst wederopbouwperiode.

Commissie Beeldbank

De Commissie Beeldbank heeft zich in 2016

volledig kunnen toeleggen op het digitaliseren, bewerken en beschrijven van nieuw ontvangen collecties beeldmateriaal. Er werden zes nieuwe collecties in de Beeldbank gepubliceerd, waardoor het aantal afbeeldingen met 1.100 is toegenomen. Daarnaast werden ook de teksten van eerder gepubliceerde collecties door de beschrijvers nog eens kritisch onder de loep genomen. De vrijwilligers van de Beeldbank zijn inmiddels vertrouwd geraakt met het werken in de Memorix database van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). Gebruik wordt gemaakt van werkruimte bij ELO aan de Boisotkade.

De stuurgroep heeft twee bijeenkomsten voor alle vrijwilligers bij de Beeldbank georganiseerd om elkaar beter te leren kennen. Drie nieuwe vrijwilligers werden begroet. Helaas werd ook van drie vrijwilligers afscheid genomen.

Ook in 2016 kreeg de Beeldbank weer de beschikking over een aantal (kleinere) collecties beeldmateriaal.

Het verzoek om het ter beschikking stellen van beeldmateriaal aan particulieren, uitgevers en kunstenaars/ontwerpers is ook dit jaar weer toegenomen. Voorwaarde is altijd vermelding van de HVOL als bron. Voorts is de werkgroep in overleg over fondsenwerving voor het digitaliseren van de collectie Holvast.

Commissie Dirk van Eck

De commissie Dirk van Eck vergaderde in 2016 zes keer. Een van de belangrijkste agendapunten was de jaarlijkse Dirk van Eck-lezing, in het verslagjaar gehouden op 30 april in het Mare-dijkhuis. Het thema was *De vooroorlogse woningbouw als cultureel erfgoed*, met als sprekers prof. em. Hugo Priemus en Cor Smit. De zaaldiscussie vond plaats onder leiding van Arie de Jong. De circa 50 bezoekers hebben een geanimeerde

middag gehad (zie ook *Oud Leiden Nieuws* 2016 nr. 1 en op de website).

Meerdere leden van de commissie bedankten, onder wie Anneke Boot en Dick Wortel. De eerste was jarenlang als voorzitter en fungerend secretaris actief en de spil waar zeer veel om draaide; de tweede speelde een belangrijke rol bij onder meer het vinden van geschikte thema's voor de jaarlijkse lezing en was een van de oprichters van de Dirk van Eck-stichting, 29 jaar geleden. Dat de commissie en de sociaal-economische geschiedbeoefening zeer veel dank verschuldigd zijn aan beiden, mag nadrukkelijk vermeld worden. De overblijvende leden zochten als nieuwe voorzitter Jan Laurier aan, die toezegde. Op 13 november werd door de commissie overleg gevoerd met een deputatie uit het bestuur van HVOL over de verdere gang van zaken.

Het door de commissie Dirk van Eck geënte-meerde project voor het afnemen en vastleggen van interviews van liefst 'gewone' Leidenaars - onder de naam De Stem van Leiden - begon aan een nieuw leven nadat de leiding was veranderd en nogal wat interviewers hadden bedankt en deels weer door nieuwe enthousiaste leden waren vervangen. Degenen die zowel lid van de commissie als De Stem van Leiden waren, kwamen tot de conclusie dat het beter zou zijn om beide organisaties los te koppelen en beide rechtstreeks onder de HVOL te laten ressorteren. Het bestuur van de HVOL zou dit in overweging nemen.

De bestaande zaken zoals de jaarlijkse Dirk van Eck-lezing en assistentie aan schrijvers over de sociale en economische geschiedenis bij hun (archief)onderzoek zullen worden uitgebreid met een aantal salons. Op zo'n salon zal een spreker uitleg geven over een lopend onderzoek of een

algemeen historisch of aanverwant onderwerp behandelen, waarna een intensieve discussie volgt. Het aantal bezoekers hieraan zal beperkt moeten zijn.

Aan het eind van het jaar werd gepubliceerd dat de Straatnamencommissie van de gemeente aan B&W heeft voorgesteld aan een nog aan te leggen openbare ruimte in Fortuinwijk-zuid de naam van Dirk van Eck (1867-1948, socialistisch voorman Leiden) te geven.

Commissie Jan van Hout

De activiteiten van de Commissie Jan van Hout betroffen vooral 'individuele zaken' zoals het straten- en grachtenboek van Emiel van der Hoeven. Het resultaat hiervan is te zien op de website van Jan van Hout die zal worden geïntegreerd in die van de HVOL. Tevens was er de update van het predikantenregister van de Nederlands Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerk waaraan met name Piet de Baar samen met Sytske Visscher (PKN Leiden) veel werk hebben besteed. Het register staat op de website van de protestantse gemeente Leiden.

Verder is op 14 december Jan van Hout herdacht in de Pieterskerk. Zijn plaquette werd versierd met een rode en een witte roos. 's Avonds had de Jan van Houtlezing plaats in de Lokhorstkerk, verzorgd door drs. Ed van der Vlist. Besproken activiteiten voor 2017 waren onder andere het actualiseren van het boek Leidsch Pluche, het verder 'overzetten' van de Jan van Hout-website naar die van de HVOL en de Jan van Houtlezing in december.

Werkgroep Geveltekens

Na een periode van relatieve rust heeft de Werkgroep Geveltekens haar werk met hernieuwde

energie opgepakt. Op de diesmarkt heeft de werkgroep laten zien waarmee zij bezig is. De kerntaak van de werkgroep bestaat uit inventariseren, restaureren en beschrijven.

Via een particuliere schenking is nog een aantal stenen afkomstig van Stationsweg 37, die bij Juwelier Rob van Gerner zijn gestald, aan de werkgroep ter beschikking gesteld. Bekeken wordt hoe restauratie en herplaatsing gerealiseerd kan worden. De werkgroep wil meehelpen met de herplaatsing van stenen uit het gesloopte Kamer van Koophandel-gebouw. Gedacht wordt aan het incorporeren van deze stenen in de nieuwbouw op deze plek (De Lorentz). Overleg met ontwikkelaar Van Wijnen, eigenaar Syntrus Achmea en de architecten Neutelings Riedijk moet leren of dit realiseerbaar is. Te vaak wordt er te laat kennisgenomen van voorgenomen sloop van panden. In het overleg met de gemeente Leiden wordt gekeken naar de mogelijkheid om de werkgroep eerder in kennis te stellen van sloopplannen. Een idee van de werkgroep is om te bekijken of in de sloopvergunning kan worden opgenomen om geveltekens veilig te stellen, die verloren dreigen te gaan. Ook in 2016 is de data- en web-ondersteuning van de werkgroep verder ontwikkeld. De verhalen en de inventarisatie zijn verder compleet. Van diverse kanten zijn lijstjes met gegevens aangeleverd en deze zijn verwerkt in de bestanden. Ook in 2016 zijn er afspraken gemaakt over het aanleveren van veel foto's, met name door de heer Gijsman. Hoe deze collectie goed in de bestanden wordt opgenomen, wordt in 2017 verder uitgewerkt. Het onderzoek naar kleurresten en conserveringsmogelijkheden van het gevelteken in Haarlemmerstraat 86, ter nagedachtenis aan Laurens Jansz Coster, is uitgevoerd. Uitgangspunt voor de werkgroep is dat gekozen

wordt voor een duurzame oplossing waarin ook de eigenaar van het pand zich kan vinden.

Commissie Communicatie

Promotie

Bij de meeste HVOL-lezingen waren in 2016 een of meer leden van de promotiecommissie actief. Daarnaast was de commissie prominent aanwezig op de Open Monumentendagen in september en bij de dies. Dit leverde een flink aantal nieuwe leden, cadeauleden en duoleden op. In totaal meldden zich op de verschillende bijeenkomsten zo'n honderd nieuwe leden aan.

Oud Leiden Nieuws

Onder redactie van Bram van Leeuwen en Tanneke Schoonheim verschenen er vier goedgevulde nummers van het kwartaalblad Oud Leiden Nieuws. Met aankondigingen en verslagen van lezingen en excursies, boekbesprekingen en andere bijdragen van bestuur, commissies, werkgroepen en individuele leden geeft het blad een mooi overzicht van alle fronten waarop de HVOL actief is.

Digitale nieuwsbrief

Op of omstreeks de eerste van elke maand verscheen ook in 2016 de digitale nieuwsbrief. Deze nieuwsbrief is een aanvulling op Oud Leiden Nieuws, met actuele informatie en wetenswaardigheden over de vereniging zelf en historische activiteiten in Leiden en directe omgeving in het algemeen. Vaste items zijn de agenda voor de komende twee maanden, foto's van de historische kalender en het gevelteken van de maand. De nieuwsbrief wordt verstuurd naar de leden van wie het e-mailadres bekend is, en naar andere belangstellenden. Eind 2016 bevatte het adresbestand van de nieuwsbrief ongeveer 1.500

e-mailadressen, bijna een verdubbeling ten opzichte van het jaar daarvoor. Aanmelden voor de nieuwsbrief kan via de website of via onze Facebookpagina.

Website

Tijdens de algemene ledenvergadering in maart werd de eerste versie van de – langverwachte – nieuwe website gepresenteerd. De oude website was hoognodig aan een opfrisbeurt toe. Zoals dat vaak gaat bij websites, blijkt in het gebruik wat goed werkt en waar nog verbeterpunten zijn. Met dank aan een aantal betrokken HVOL-leden voor hun suggesties, hebben we het afgelopen jaar de website nog gebruiksvriendelijker en completer kunnen maken. Aan het vervolmaken van de site zal ook in 2017 nog worden gewerkt.

Er zijn twee workshops gegeven over het plaatsen van berichten op de website, zodat de commissies en werkgroepen voortaan ook zelf hun deel van de website up-to-date kunnen houden. Het laatste onderdeel van dit project was het toevoegen van de website van de voormalige Vereniging Jan van Hout aan de Oud Leiden-site. Aangezien deze vereniging is opgegaan in

de HVOL en verder gaat als commissie Jan van Hout, was het niet meer dan logisch dat ook de websites samengevoegd zouden worden. Een flinke klus aangezien de Vereniging Jan van Hout in de 27 jaar van haar bestaan een zeer uitgebreide database van bronnenpublicaties heeft opgebouwd. Deze zijn voortaan ook te raadplegen via www.oudleiden.nl.

Social media

Met bijna 600 volgers op Facebook en ruim 1.800 volgers op Twitter heeft de HVOL een groot bereik op social media. Hier worden niet alleen nieuwtjes uit de vereniging geplaatst, maar ook regelmatig historische feiten en feitjes, waarop vaak leuk wordt gereageerd, veelal met persoonlijke herinneringen van Leidenaars. Ook worden deze sociale netwerken geregeld gebruikt om vragen van historische aard te stellen aan de vereniging. Vaak leidt dit tot leuke ‘discussies’ tussen de volgers onderling. Waaruit maar weer eens blijkt hoezeer geschiedenis leeft in Leiden.

Commissie Excursies

De volgende excursies hadden in 2016 plaats:

- * 11 maart lezing en rondleidingen bij het Hoogheemraadschap van het Rijnland
- * 10 april excursie in Oegstgeest met lezing, wandeling en bezoek aan kasteel Oud Poelgeest
- * 21 mei dagexcursie: per bus naar Bergen op Zoom met lezing, wandeling en bezoek aan het Markiezenhof
- * 11 juni dagexcursie: fietsen langs de Rijn naar het Fort Wiericker-

schans in Bodegraven

- * 24 september dagexcursie: per bus naar Alkmaar met stadswandeling en museumbezoek
- * 8 oktober dagexcursie in Voorschoten met lezing, museumbezoek, wandeling en bezoek (met lezing) aan de buitenplaats Berbice

Alle excursies werden volgeboekt, enkele leden moesten helaas worden teleurgesteld. Verder organiseerde de commissie samen met de Werkgroep Geveltekens een wandeling speciaal voor mensen die slecht ter been zijn. Die vond plaats op 4 september. Steeds meer werd gebruik gemaakt van de website voor zowel de aankondiging alsook de inschrijving voor excursies. Ten behoeve van degene die niet zo handig is met het hanteren van de computer is er een telefoonnummer beschikbaar gebleven.

Lezingen

De HVOL organiseerde in 2015 de volgende lezingen:

- Vrijdag 26 februari, Lokhorstkerk, Alphons Siebelt, *Het raadsel van de voedselvoorziening in de Hongerwinter*
- Woensdag 30 maart, Burgerzaal Stadhuis, Algemene ledenvergadering, Jeroen Windmeijer, *The making of ‘De bekentenissen van Petrus’*
- Zaterdag 23 april, in samenwerking met Vereniging Het Plantsoen en met medewerking van L.S.V. Minerva, Lokhorstkerk, Ben Schoenmaker, *‘Op campagne: Leidse deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht van 1831’*,

Diederik Meeuwis (Jachtmeester LSV 'Minerva' 2015), *'De Leidse Jagers in perspectief: de Veldtocht, de Liefde en het Vierdejaarstafeltje'*.

Uitvoering van de *Cantate Vredezing*: (C. Gajje, 1832) door een projectkoor onder leiding van Margot Kalse

- Zaterdag 30 april, Maredijkhuis, Dirk van Ecklezing, Jan Laurier en Cor Smit, *'Sociale woningbouw als bedreigd erfgoed'*
- Donderdag 19 mei, Nieuwe Energie, in samenwerking met de Stichting Vrienden van het Singelpark, Jeroen Maters en Piet de Baar, *'De toekomst van het verleden'*
- Zondag 12 juni, in samenwerking met Blokfluitgezelschap Praetorius, Lokhorstkerk, Jack Scholten, *Vrolijke Bijeenkomsten: Het Muziekleven in Leiden rond 1600*. De lezing vond plaats in het kader van het festival 'Sleutels tot Schuyt', dat werd gehouden ter herdenking van de 400ste sterfdag van Cornelis Schuyt, componist en organist van de Hooglandse Kerk en de Pieterskerk (10 – 12 juni)
- Donderdag 23 juni, in samenwerking met Zeemanskoor 'Rumor di Mare', Leids Volkshuis, Rudie Kagie, *Jantjes van Leiden - de Leidse Kweekschool voor de Zeevaart*. De lezing vond plaats in het kader van het internationale Sea Folk and Shanty festival 'Naar zee, naar zee!', georganiseerd door Zeemanskoor Rumor di Mare (23 – 25 juni)
- Vrijdag 9 september, Rijksmuseum van Oudheden, Open Monumenten lezing, Matthi Forrer, *'Siebold, arts, botanist, verzamelaar, spion'*
- Donderdag 3 november, P.J. Blok lezing, in samenwerking met Universiteit Leiden en Leidsch Dagblad, Klein Auditorium Academie, Claudia Vandepoel, *De smaak van de Leidse tuinbouw in de Gouden Eeuw*
- Zaterdag 5 november, Hooglandse of St. Pan-

craskerk, dieslezing, Rudi van Maanen, *Het Leidse stadsrecht voor en na 1266*, gevolgd door een debat over de stadsrechten van Leiden, onder leiding van Dick de Boer, met deelname van Rudi van Maanen, Henri Leferink, Joost Cox en Cor Smit

- Woensdag 14 december, Lokhorstkerk, Jan van Houtlezing, Ed van der Vlist, *'Boeken van Jan van Hout'*

Op vrijdag 4 november vond, opnieuw onder de leiding van Dick de Boer, bij het Hoogheemraadschap Rijnland het derde symposium van de Commissie Leidse Symposia plaats. Het symposium gaat uit van de Stichting Historisch Leiden en waarin de HVOL participeert. Het thema was 'De periferie centraal'. Beoogd werd een stand van zaken te geven van recent en multidisciplinair onderzoek, onder meer met het oog op het uitlokken van verder onderzoek.

Commissie Oud Leidenprijs

De nieuwe opzet van de Oud Leidenprijs heeft in 2016 vorm gekregen. Een commissie, onder leiding van oud-HVOL-voorzitter Hans Blom, heeft voorstellen uitgewerkt om een groter en breder publiek te betrekken bij de twee prijzen die voortaan om de vijf jaar (tijdens de jubilea

van Oud Leiden) worden uitgereikt. Het is de bedoeling dat tijdens de jubileumdijs in november 2017 – naast een wetenschappelijke – ook een publieksprijs wordt toegekend. De prijzen zijn bestemd voor publicaties of andere presentaties over de geschiedenis van Leiden. Het staat eenieder vrij suggesties te doen.

Conform de nieuwe richtlijnen zijn in 2016 twee onafhankelijke jury's samengesteld. De wetenschappelijke jury, met als voorzitter prof. dr. Rudi Ekkart, stelt uit het aangereikte aanbod eerst een shortlist samen om vervolgens de uiteindelijke winnaar aan te wijzen. Bij de publieksprijs wordt – de naam zegt het al – het publiek ingeschakeld. Een jury onder voorzitterschap van drs. Rogier van der Sande presenteert, na een zorgvuldige afweging, een shortlist. Aan de hand van die lijst volgt een internetverkiezing. De winnaar mag de publieksprijs in ontvangst nemen. Voor de verkiezing en publiciteit rond de Oud Leidenprijzen is samenwerking gezocht

met het Leidsch Dagblad (zie voor verdere details www.oudleiden.nl).

Bestuur, commissies en werkgroepen

De volledige namenlijst is te vinden in het Leids Jaarboekje en op de website van de HVOL.

Vertegenwoordigingen

De HVOL was in het verslagjaar vertegenwoordigd in de volgende organisaties: Stichting Molen de Put (Leen Barendregt), Stichting Industrieel Erfgoed (Leen Barendregt), Stichting Historisch Leiden (Rens Heruer), Erfgoedkoepel (Rens Heruer en/of Gerard Kramer). Loes Edzes nam afscheid als vertegenwoordigster van de HVOL in de Stichting tot instandhouding van de begraafplaats Groenesteeg. Besloten is het overleg met 'Groenesteeg' op informele basis voort te zetten.

(foto's diesviering: Marjolein Hettinga en Bram van Leeuwen)

Oproep: Beeldmateriaal gezocht

Momenteel wordt er hard gewerkt aan een nieuwe website over Leiden in de Tweede Wereldoorlog. Op deze website komen om te beginnen alle Leidse oorlogsslachtoffers te staan. In een later stadium zullen heel uiteenlopende onderwerpen aan bod komen, variërend van illegaliteit tot volkstuinen en van gaarkeukens tot amusement.

De nieuwe website bevat veel gegevens over personen, gebeurtenissen en locaties, verbonden door korte verhalen en verklaringen. Het blijkt echter heel moeilijk om toepasselijk beeldmateriaal te vinden. Daarom zoek ik iemand die bereid is om in overleg in de stad een aantal foto's te maken. Ook foto's en andere afbeeldingen uit de oorlogstijd zelf zijn van harte welkom. Deze worden na het maken van een kopie uiteraard weer geretourneerd.

Voor informatie kunt u contact opnemen met Alphons Siebelt: 0622576104.

Aan de leden van de Historische Vereniging Oud Leiden

Leiden, januari 2017

Hierbij doe ik u, namens het bestuur, de begroting voor het jaar 2017 toekomen.

De begroting is niet taakstellend, maar geeft in algemene zin weer in welke richting de contributies en overige middelen zullen worden ingezet

Met vriendelijke groet,

Victor M Wijnands penningmeester.

BEGROTING 2017

OPBRENGSTEN

	Begroting 2017	Exploitatie 2016
Contributies	46.750,00	45.342,00
Bedrijfslidmaatschappen	5.250,00	4.955,00
Overige opbrengsten verkoop boeken ed	500,00	0,00
Legaten en schenkingen	<u>0,00</u>	<u>0,00</u>
Totaal bijdragen van leden	52.500,00	50.297,00

Financiële baten en lasten

Baten	4.500,00	4.383,00
Lasten	<u>1.500,00</u>	<u>2.438,00</u>
Totaal financiële baten	<u>3.000,00</u>	<u>1.945,00</u>
Totaal inkomsten	<u>55.500,00</u>	<u>52.242,00</u>

Lasten activiteiten

Leids Jaarboekje	16.750,00	15.617,00
Kwartaalblad	17.000,00	16.997,00
Kosten lezingen	4.000,00	3.975,00
Bijdrage excursie commissie	1.500,00	1.980,00
Dies lezing	5.700,00	5.655,00
Vip vrijwilligersborrel	1.100,00	1.075,00
Beeldbank	800,00	757,00
Evenementen	0,00	0,00
Kosten Dirk van Eck werkgroep	100,00	0,00
Commissie Stad	250,00	0,00
Diverse uitgaven	250,00	<u>191,00</u>
Totaal uitgaven voor verenigingsactiviteiten	<u>47.450,00</u>	<u>46.247,00</u>

Lasten vereniging

Ledenadministratie	2.500,00	3.711,00
Communicatiekosten	200,00	187,00
Werving en promotie	500,00	-148,00
Secretariaatskosten	350,00	270,00
Afschrijvingen materiele vaste activa	3.000,00	3.089,00
Dotatie jubileumvoorziening	0,00	0,00
Bestuurkosten algemeen	1.000,00	<u>832,00</u>
Onvoorzien	<u>500,00</u>	<u>217,00</u>
Totaal lasten van de vereniging	8.050,00	8.158,00

BALANS PER 31 DECEMBER 2016

(na resultaatbestemming)

A c t i v a

	2016	2015
	€	€
Materiele vaste activa		
Investering computers	6.156	3.362
Financiële vaste activa		
Beleggingen	191.740	194.585
Vlottende activa		
Voorraad promotie-materiaal	2.313	1.828
Vorderingen en vooruitbetaalde kosten	6.715	11.788
Liquide middelen	109.691	115.547
	<u>116.406</u>	<u>127.335</u>
Totaal activa	<u>316.615</u>	<u>327.110</u>
P a s s i v a		
Vermogen		
Vermogen op 1 januari	292.618	212.878
Uitkomst boekjaar	-2.163	78.654
Toevoeging voorzieningen	-19.000	0
Ongerealiseerde vermogensmutatie beleggingen	<u>0</u>	<u>1.086</u>
	271.453	292.618
Fondsen op naam	<u>9.416</u>	<u>9.518</u>
Totaal Vermogen	280.869	302.136
Voorzieningen		
Voorziening Subsidies	0	1.000
Voorziening Jubileum	20.500	1.500
VoorzieningLeden voor het leven	<u>3.175</u>	<u>2.875</u>
Totaal Voorzieningen	23.675	5.375
Kortlopende schulden		
Rekening couranten activiteiten	11.217	11.542
Nog te betalen kosten	<u>1.854</u>	<u>8.057</u>
Totaal kortlopende schulden	12.071	19.599
Totaal passiva	<u>316.615</u>	<u>327.110</u>

STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2016

Uitkomst	Uitkomst 2016	Uitkomst 2015
	€	€
Opbrengsten		
Contributies	45.342	46.455
Bedrijfslidmaatschappen	<u>4.955</u>	<u>4.250</u>
Totaal opbrengsten vereniging	50.297	50.705
Legaten en schenkingen	<u>0</u>	<u>77.552</u>
Totale opbrengsten	50.297	128.257
Lasten		
Verenigingsactiviteiten		
Leids Jaarboekje	15.617	16.509
Mededelingenblad	16.997	16.785
Kosten lezingen	3.975	2.324
Kosten excursies	1.980	1.719
Dies lezing	5.655	5.510
VIP vrijwilligers bijeenkomst	1.075	700
Kosten Beeldbank	757	505
Evenementen	0	-1.033
Kosten Dirk van Eck werkgroep	0	370
Commissie Stad	0	321
Diverse uitgaven	<u>191</u>	<u>740</u>
Totaal lasten verenigingsactiviteiten	46.247	44.450
Lasten bestuur vereniging		
Ledenadministratie	3.711	2.887
Communicatiekosten	187	168
Werving en promotie	-148	422
Secretariaatskosten	270	657
Afschrijvingen materiële vaste activa	3.089	1.262
Dotatie Jubileumvoorziening	0	500
Onvoorzien	217	0
Bestuurskosten algemeen	<u>832</u>	<u>3.422</u>
Totaal lasten bestuur	8.158	9.318
Totaal uitgaven	54.405	53.768
Financiële baten en lasten		
Baten	4.383	4.733
Lasten	<u>2.438</u>	<u>568</u>
Totaal financiële baten en lasten	1.945	4.165
Overschot boekjaar	<u>-2.163</u>	<u>78.654</u>

Annie's megaterras: het verhaal gaat verder

We hebben de rechtszaak bij de bestuursrechter verloren, maar daar houdt het verhaal niet op....

In OLN 2016-2 maakten we melding van de vergunning die B&W hadden verleend voor de aanleg van een megaterras van ruim 500 m² bij Annie's, ter vervanging van de terrassen op historische dekschuiten. En van het beroep dat we daartegen samen met het Waterambacht Leiden (WAL) hadden aangetekend bij de bestuursrechter in Den Haag. De rechtbank heeft op 6 december 2016 uitspraak gedaan en ons in het ongelijk gesteld. De vergunning is dus in stand gelaten.

Wij menen dat de rechtbank op enkele punten een onjuiste veronderstelling heeft gehanteerd

en daardoor ook verkeerde conclusies heeft getrokken. Omdat wij de aantasting van het beschermd stadsgezicht door het vast-ogende houten terras en de aantasting van de cultuurhistorische waarde van de voor Leiden unieke werfkelders (rijksmonument) op deze voor de historie van Leiden zo belangrijke plek een zeer ernstige zaak vinden, hebben we, opnieuw samen met het WAL, in januari 2017 hoger beroep aangetekend bij de Raad van State. Bescherming van het Leids cultureel erfgoed behoort tot onze statutaire doelstellingen en als daarop een zo grove inbreuk wordt gemaakt,

Voorstelling van het vergrote terras, als het niet nog groter uitvalt. Als alle parasols uitstaan wordt het nog erger ...

menen we dat we de rechtsmiddelen die ons ter beschikking staan, volledig te moeten gebruiken.

Het gaat hier onder andere om het volgende: Ook B&W zelf vinden dat het beschermd stadsgezicht wordt aangetast door het beoogde grote terras. Men gebruikt zelfs de uitdrukking ‘te ingrijpende aantasting’. De rechtbank kwam echter tot de conclusie dat de wijziging van het beschermd stadsgezicht maar beperkt is, maar gaat er daarbij vanuit dat het beschermd stadsgezicht op die plek bepaald wordt door *het zicht op de werfkelders*. En op dat punt zou er inderdaad niet zoveel veranderen ten opzichte van de huidige - ook al tamelijk beroerde - situatie. Het beschermd stadsgezicht omvat op die plek echter veel meer dan alleen het zicht op de werfkelders: het gaat om het ensemble van het centrale waterplein en de aangrenzende monumentale bruggen en bebouwing op deze zo historische en zo gevoelige plek dat door het (visueel) dempen van dit centrale waterplein ernstig wordt aangetast. Als je het Rapenburg, de Oude Singel of de Amsterdamse grachten zou dempen, zou dat dan niet een grote aantasting van de cultuurhistorische waarde van de langgelegen grachtenpanden betekenen? Niet alleen de gemeente en wij zijn van mening dat er sprake zou zijn van een ‘te ingrijpende aantasting’ van het beschermd stadsgezicht. Ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is uiterst kritisch. Iedereen is het daar dus over eens. Wat het gemeentebestuur daar in zijn belangensafweging tegenover stelt, zijn enkele veronderstelde economische voordelen voor de stad, die niet onderbouwd laat staan gekwantificeerd zijn.

Wij vinden dat een veel te onevenwichtige afweging.

Eenzelfde (te) beperkte visie als bij het beschermd stadsgezicht heeft de rechtbank op de aantasting van de cultuurhistorische waarde van de werfkelders. De kelders (*de gebouwen*) als zodanig worden inderdaad niet aangetast en het zicht erop verandert niet sterk ten opzichte van de huidige situatie (dat is de verdediging van de gemeente en de rechtbank volgt de gemeente daarin), maar de *cultuurhistorische waarde* van de werfkelders wordt wél aangetast. Want de monumentale waarde van een bouwwerk wordt mede bepaald door de ruimtelijke context. Bij de werfkelders gaat het dan om de ligging aan het open water bij de samenvloeiing van de Oude en de Nieuwe Rijn. Dat staat zelfs expliciet in de redengevende omschrijving bij de aanwijzing tot rijksmonument van panden aan de Hoogstraat: ‘Kelders aan het water’. Daaraan wordt al afbreuk gedaan door de houten loopsteiger die er in de jaren 80 van de vorige eeuw is aangelegd, toen noodzakelijk om de werfkelders toegankelijk te maken omdat de relatie ervan met de panden aan de Hoogstraat werd verbroken. De historische dekschuiten met het huidige terras vindt niet iedereen even mooi (ook al omdat Annie’s er een nogal rommelig geheel van heeft gemaakt), maar de relatie met het open water blijft er wel mee behouden. Die band wordt met het vast-ogende megaterras geheel doorgesneden.

Wanneer deze zaak door de Raad van State wordt behandeld is nog niet bekend. Wij houden u op de hoogte ...

Gerard Kramer

Trapje van Morspoort krijgt gezelschap

In OLN nr. 3 van 2016 deden wij verslag van onze bezwaren tegen het herinrichten van het Morspoortplein, waarbij de Morspoort op een soort sokkel werd geplaatst. En waarbij aan de stadskant een trapje van twee treden was aangebracht om fietsers te ontmoedigen van de poort gebruik te maken.

Een 'stadspoort-met-trapje', een belediging van het fenomeen stadspoort, hebben we het genoemd. Maar we hielden hoop: er waren 'uitvoeringsfouten' gemaakt volgens B&W en die zouden worden hersteld.

Inderdaad is een fors deel van het Morspoortplein opnieuw op de schop gegaan, maar echt beter is het niet geworden. En aan onze bezwaren is niet tegemoetgekomen: het trapje van twee treden aan de stadskant van de poort is gebleven. Eigenlijk is het nog erger geworden: aan de singelzijde van de poort was na de herinrichting slechts een klein richeltje, enkele centimeters hoog. Ter hoogte van de onderdoorgang van de poort is dat nu ook een echt opstapje geworden. De fietser die het verbod onder de poort door te rijden negeert, heeft dus nu tweemaal de kans z'n nek te breken... Het tegenargument dat je er dan ook maar niet moet fietsen is op zich juist maar tevens een miskenning van de al vele jaren gedoogde anarchie van de Leidse fietser; het vermoeden dat ook ons stadsbestuur de discipline van de fietser niet hoog inschat lijkt te worden bevestigd door de grote plantenbak die als extra obstakel voor de poort is geplaatst. Opvallend is dat het fenomeen stadspoort-met-trapje aanvankelijk (ook) verdedigd werd met het argument dat je dan geen ontsierende verkeersborden hoefde te plaatsen. Esthetische kwaliteit boven functionaliteit, dus. Maar wie schetst onze verbazing dat de poort aan de singelzijde nu voorzien is van zelfs twee verkeersborden, waarvan één naar we aannemen tijdelijk is, maar de blauwe bord dat aangeeft dat alleen voetgangers hier welkom zijn lijkt meer permanent. Vanuit de

(foto: Gerard Kramer)

gemeenteraad zijn daartegen al bezwaren gemaakt: of een verkeersbord of een trapje. Wat ons betreft: als je per se geen fietsers onder de poort door wilt hebben, breng dan twee bescheiden hekjes aan in/onder de poort zoals je bijvoorbeeld ook bij de ingang van het Van der Werffpark aantreft: de voetganger moet dan even 'slalommen', de fietser maak je de doortocht nagenoeg onmogelijk - zonder de risico's die traptreden voor de fietser opleveren, zonder de ontsiering van een groot knalblauw bord en zonder anti-historische niveauverschillen in de bestrating.

Gerard Kramer

Leidse walstoepen: een bijzonder fenomeen

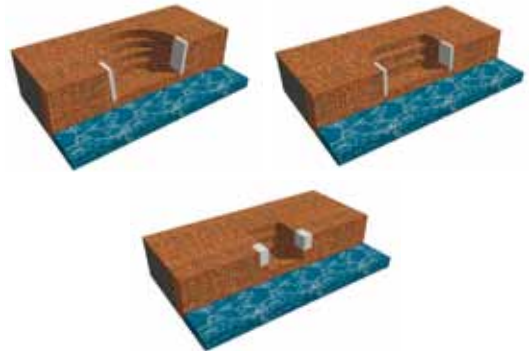
U kent ze waarschijnlijk wel, die trappetjes in de walkant naar het water. Sommigen denken dat ze er zijn om aan boord van een bootje te stappen. Andere noemen ze wasplaatsen. De officiële naam van zo'n trappetje is walstoep, hoewel ze ook wel boen- of spoelstoep worden genoemd. De Historische Vereniging Oud Leiden en de gemeente wilden wel eens weten hoe het met die walstoepen zat: hoe historisch zijn ze, hoe Leids zijn ze en waar werden ze eigenlijk voor gebruikt? Het blijkt dat we hier in Leiden met een bijzonder verschijnsel te maken hebben.

Dienstmeisje met wasgoed bij walstoep (ca. 1890; ELO)

Veel mensen realiseren het zich niet, maar er zijn vele tientallen walstoepen in de stad, bijna zeventig. Dat maakt Leiden direct bijzonder. Walstoepen zie en zag je in meer steden, maar nergens zijn het er zo veel. Meestal gaat het om

een of twee, een enkele keer om een stuk of vijf zes. Nergens zijn ze een zo kenmerkend onderdeel van de kaden als in Leiden. Bovendien is de vorm elders meestal anders. De meeste Leidse walstoepen staan haaks op het water – twee walstoepen in het Rapenburg vormen de belangrijkste uitzondering – en binnen de kademuur gebouwd. De meeste zijn rond of in ieder geval afgerond, hoewel er ook vierkante zijn. Verreweg de meeste walstoepen in andere steden hebben een andere vorm of uitvoering. Met name de (afge)ronde vorm is buiten Leiden zeldzaam. Die vorm kregen de (meeste) Leidse walstoepen hoogstwaarschijnlijk in het midden van de 17de eeuw.

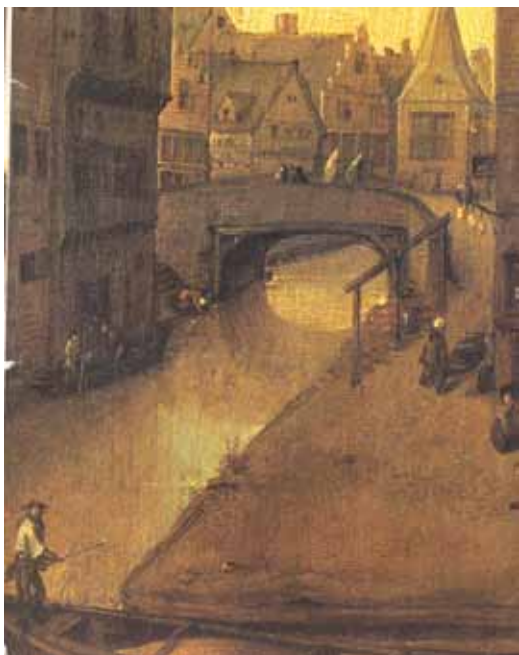
Drie types walstoepen: rond, afgerond en gehoekt

Ook daarin verschilt Leiden van andere steden. Walstoepen waren er al in de middeleeuwen, ook in Leiden, maar elders lijken ze nadien maar mondjesmaat te zijn aangelegd. De grootste verspreiding van Leidse walstoepen dateert juist uit de 17de, 18de en 19de eeuw. Op het platteland komen ook veel walstoepen voor, al heten ze

dan vaak boenstoepen. Ze worden beschouwd als belangrijk cultureel erfgoed. Boenstoepen werden vanaf de 19de eeuw vooral gebruikt om melkbussen en -emmers te spoelen. Ze hebben ook een andere vorm.

Dat er in Leiden in de middeleeuwen al walstoepen waren, blijkt zonneklaar uit het oudste stadsgezicht dat we kennen: het Gangetje, op een schilderij van Cornelis Engebrechtsz uit 1518.

Naast de brug van Breestraat naar Hogewoerd gaat een trap naar het water. We zien ook direct waarvoor deze gebruikt werd: een vrouw spoelt er kleren. Er waren ongetwijfeld meer walstoepen in de stad, maar daar is weinig concreets over bekend.

Het Gangetje anno 1518 (uitsnede uit een schilderij van Cornelis Engebrechtsz. Museum voor Schone Kunsten, Brussel)

Er is een aantal aanvragen van ondernemers bekend om een trap naar het water, of een verlaging van de walmuur, aan te brengen uit de eerste helft van de 17de eeuw. Het is zeker niet uitgesloten dat oudere walstoepen ook een verkeers- of economische functie hadden. Maar wanneer in de tweede helft van de 17de eeuw de aanleg van walstoepen een hoge vlucht neemt, gaat het in de eerste plaats om huishoudelijk gebruik.

Walstoepen werden tot ver in de 19de eeuw aangelegd voor huisvrouwen en dienstboden. Natuurlijk haalden zij geen water uit de gracht om dat te drinken of er eten mee te bereiden. Daarvoor was het water niet schoon genoeg. Zij spoelden echter wel kleding en vaatwerk in de gracht. En zij haalden water uit de gracht om de straat en het huis te schrobben. De walstoep maakte dat makkelijker wanneer de walkant te hoog was om bukkend of op je knieën bij het water te kunnen. Voordat er een walstoep kwam, gebruikte men bij een hogere walkant wel een emmer aan een stok.

Het gebruik van grachtenwater voor huishoudelijk gebruik gebeurde niet alleen in de volkswijken. Ook welgestelden, of beter: hun dienstboden, deden dat. Een walstoep was dan wel veiliger en gemakkelijker dan direct van de kade water te scheppen of te spoelen, zonder gevaar was het niet. 19de-eeuwse kranten vermelden diverse ongelukken aan de walstoep, waarbij een dienstmeisje verdronk. Datzelfde gebeurde ook wel met kinderen. Walstoepen waren een geliefde plek om aan de waterkant te spelen en dat liep ook wel eens verkeerd af ...

Walstoepen werden bijna planmatig aangelegd in de meeste grachten van de stadsuitbreiding van 1659. Daarna verschenen ze in de loop der

tijd eveneens in oudere grachten van de stad. Alleen in Noordvest zag je ze nauwelijks. De kaden waren daar betrekkelijk laag, dus ze waren er niet nodig. Ze werden niet rechtstreeks door de stad aangelegd, maar door de bonmeesters. Die bepaalden waar een walstoep nodig was en fungeerden als opdrachtgever.

Ouderwetse houten wal- of spoelstoepen verschenen in de tweede helft van de 19de eeuw aan de buitenzijde van de singels. Dat was ten behoeve van de nieuwe woningen die daar indertijd neergezet werden. Die houten stoepen waren rond 1900 bijna allemaal weer verdwenen. Binnen de stad verdwenen de nodige walstoepen toen er grachten werden gedempt. Na de Eerste Wereldoorlog vond men ze op bepaalde plaatsen ook hinderlijk voor het verkeer. Ze waren bovendien duur in onderhoud. Ook daarom verdwenen er walstoepen. De noodzaak werd ook minder met de gestage uitbreiding van de

waterleiding, al spoelde men in de volksbuurten nog lang liever de was met gratis grachtenwater dan met prijzig leidingwater.

Tijdens de Stadsvernieuwing werden ook de walstoepen aangepakt. Men besefte toen al dat het een bijzonder verschijnsel was. Soms herstelde men een walstoep waar die eerder verdwenen was; aan de Oude Singel werden zelfs walstoepen aangelegd waar ze nooit waren geweest! Verreweg de meeste Leidse walstoepen zijn echter historisch. Toch verdween er alsnog wel eens een walstoep die op een 'onhandige' plaats zat.

De gemeente besefte dat de Leidse walstoepen een bijzonder fenomeen zijn. Men zal de walstoepen op termijn waar nodig opknappen. Bovendien krijgen ze aandacht in toeristische uitgaven, vooral in relatie tot het watertoe-risme. Zo blijken deze eenvoudige trapjes in de kaden een niet onbelangrijk onderdeel van het culturele erfgoed van de Sleutelstad. Bovendien zijn het zeldzame herinneringen aan het dagelijks leven, en dan met name van het werk van de Leidse huisvrouwen en dienstboden.

Cor Smit

Het volledige rapport van het historisch onderzoek naar de walstoepen (uitgevoerd door Cor Smit in samenwerking met Jelle Verheijen, in opdracht van de Gemeente Leiden) is te verkrijgen bij Cor Smit, info@corsmithistoricus.nl.

Walstoep aan de Nieuwe Rijn met dienstmeisje (ELO)

Het eerste Leidse Dirk-van-Ecksalon

Op zondagmiddag 22 januari kreeg een nieuw initiatief van de commissie Dirk van Eck gestalte in het eerste Leidse Dirk-van-Ecksalon. Een bijeenkomst in kleinere kring waar een thema wordt behandeld door een spreker, waarna een intensieve discussie plaatsvindt. Dit keer was dat dr. Chrystel Brandenburgh, stadsarcheoloog van Leiden, die de vraag besprak wat de stadsarcheologie ons kan leren over het leven in vroeger eeuwen. Zij noemde een aantal aspecten, waaronder vragen over het ontstaan en de ruimtelijke indeling van de almaar groter groeiende stad, waaronder ook de verdedigingswerken, de (ook sociale en economische) functies van de stad (ook voor de regio), bewoning en cultuur. Er is vaak een flinke discrepantie tussen wat de archieven vermelden en wat er ter plaatse gevonden wordt. Zij bepleitte ook een intensievere samenwerking tussen historici en archeologen, ook al is die in Leiden nu al veel beter dan in het verleden.

Belangrijk is te weten waar een bepaalde nijverheid was gevestigd of producten werden verhandeld. Soms wordt er productieafval gevonden en is niet bekend dat daar ooit een werkplaats was waar dat product werd gemaakt. Dat geldt ook voor het vinden van 'dure' zaken in 'arme' wijken: een uiterst lastige zaak, omdat door tweedehandsgebruik een soort overdracht van rijk naar arm kan plaatsvinden. Vroeger was de industrie niet naar een bepaalde wijk verbannen, maar vonden bijna overal activiteiten plaats. Zo werd er een oven met verfstoffen voor textiel aan het Steenschuur gevonden, waar later uitsluitend woonhuizen stonden. Ook opvallend is het optreden van collectief

aangelegde infrastructuur, zoals de aanplemping aan de Aalmarkt en de riolering op wat nu het Lakenplein is. Vanouds trekt religieus materiaal in kerken, kloosters enzovoort veel aandacht, en ook skeletmateriaal. Waar vroeger na eigenlijk primitief onderzoek alle botten herbegraven werden, vindt tegenwoordig intensief onderzoek plaats met DNA- en isotopenonderzoek en worden monsters achtergehouden voor later nader onderzoek. Daartoe wordt intensief samengewerkt met de Universiteit Leiden. De ontwikkelingen gaan nu zeer snel, maar zijn wel zeer technisch, en duur.

Kunst en cultuur laten vaak maar weinig sporen na. En die sporen zijn soms extra lastig te interpreteren. Daarentegen levert hygiëne een grote bijdrage aan de kennis van vroeger, vooral in de vorm van beerputten. Of, zoals het onderzoek van Roos van Oosten heeft aangetoond, het in Leiden als eerste plaats in Nederland ontstane netwerk van riooltjes die op oppervlaktewater loosden (waardoor dat wel geweldig stonk en er eindeloos gebaggerd moest worden).

Ook vertelde zij over de stand van zaken, waarbij alle oude opgravingen die nu in het gemeentelijke depot gekomen zijn, opnieuw bekeken worden. Tot slot stelde zij de vraag: wat verlangen de historici van de archeologen? Welk onderzoek moeten ze doen? Waar heeft men behoefte aan, wat zijn de meest prangende vragen?

Dat alles leverde een flinke discussie op. Het steeds intensievere onderzoek, zoals aan skeletten, kost veel terwijl de budgetten beperkt zijn. Er moet wel eens een pijnlijke keuze gemaakt worden, maar aardewerk kan bijvoorbeeld

opgeslagen worden voor later onderzoek omdat het niet bederft. De archeologische bedrijven die sinds een paar jaar alle opgravingen in de stad verrichten, moeten binnen een beperkte termijn een gedetailleerd rapport inleveren en op de website van Erfgoed Leiden staat een kaart met links waarachter de rapporten zitten. Ook werd er gewezen op vroeger onbeduidende zaken die nu ineens sterk de aandacht trekken, zoals het inzicht dat in lijkkasten aangetroffen schedels sporen van kopergroen vertonen, mogelijk ontstaan door koperen muntjes die op de ogen of voorhoofd werden gelegd. Of van een grafkroon, een constructie van koperdraad die de dode op het hoofd gezet werd en waarin vaak rozemarijn gestoken werd. Rozemarijn diende wellicht tegen de stank. Voortaan zal iedere opgraver gedwongen zijn om zich ervan te vergewissen of er ook kopergroen op schedels zit. Maar intensiever en nòg gewetens-

voller onderzoek gaat ongetwijfeld gepaard met hogere kosten.

De vraag wat historici zouden willen dat archeologen onderzoeken (gesteld dat dit ook werkelijk kan) leverde niet veel reacties op. De Burcht is en blijft interessant, maar daar kun je niet zomaar gaan graven. En de oude opgravingen zijn nog steeds niet volledig uitgewerkt. Het rioleringsnet kan maar hier en daar opgegraven worden, zoals op de Lammermarkt en Garenmarkt waar de parkeergarages komen, en daarop is men nu voldoende gespitst. Wat archieven aan informatie opleveren kan niet zomaar even geverifieerd worden in de bodem. Integendeel, er zal altijd discrepantie tussen archiefgegevens en de vondsten blijven bestaan, bijvoorbeeld ook omdat bepaalde termen uit vroeger eeuwen zo moeilijk te koppelen zijn aan een specifiek gevonden voorwerp. Kortom,

hierover is het laatste woord nog niet gezegd; de discussie is eindeloos.

Bij alle aanwezigen was de uitgesproken overtuiging dat dit een zeer nuttige discussie was en dat het initiatief zeker geslaagd genoemd kan worden. Een uitdaging om dit voort te zetten.

Onderwerpen in de zo rijke geschiedenis als die van de stad Leiden (en omgeving) genoeg. Let op de aankondiging van het volgende Dirk-van-Ecksalon!

**Commissie
Dirk van Eck**

De deelnemers aan het eerste Dirk-van-Ecksalon (foto: Kees Walle).

Monumentale kunst in Leiden Zuid-West

Het verhaal van de Monumentale kunst in Leiden uit de wederopbouwperiode is er niet alleen een van verlies en bedreiging. Er zijn ook kunstwerken die zijn gered of behouden en hersteld. Een mooi voorbeeld van een groot monumentaal kunstwerk dat kon worden behouden, is te vinden in de Berlagestraat tegenover de Jan Keldermanstraat in Leiden Zuid-West. Daar stond van 1963 tot 1990 een openbare lagere school ontworpen door gemeentearchitect Theo K.J. Koch. De Haagse kunstenaar Herman Berserik vervaardigde voor de buitengevel een decoratie in gelaagd beton.

In 1990 werd de school gesloopt om plaats te

maken voor nieuwe woningen en een peuterspeelzaal genaamd 't Klinkertje. De architect van de nieuwbouw, Joop Vollmer, attendeerde de gemeente op het kunstwerk van Berserik. Toenmalig cultuurambtenaar Arnold van der Ree nam meteen actie waardoor het kunstwerk kon worden gered. Een paar maanden later werd het herplaatst bij de nieuwbouw. Daarmee was 12.500 gulden gemoeid.

Het kunstwerk toont een jonglerende clown op een fiets terwijl een vogel op een bal en een hondje toekijken. Het is uitgevoerd in mozaïek in uitgespaarde vlakken in het beton. Het meet zeven bij anderhalve meter en bestaat uit vijf

Herman Berserik, Jonglerende clown, Berlagestraat (foto: Jos Hooghuis).

betonblokken. Het is geplaatst boven het trottoir en met een speciale constructie aan het woningblok bevestigd. Als voetganger loop je nu onder het kunstwerk door.

Herman Berserik (1921–2002) is vooral bekend van zijn grafische werk en schilderijen, maar in Den Haag ook van verschillende gevelschilderingen. Als lid van de vbMK, de Vereniging van Beoefenaren van de Monumentale Kunsten exposeerde hij in 1956 in het Stedelijk Museum. In Leiden is geen ander monumentaal kunstwerk van hem bekend.

Jan Meine Jansen: decoratie Beethovenlaan flatgebouw 1 in oorspronkelijke zwart-wituitvoering (foto: Arnold Meine Jansen) en na de renovatie in 2000 (foto: Jos Hooghuis).

Eveneens in Zuid-West, in de Beethovenlaan, bevinden zich maar liefst vijf andere monumentale kunstwerken. Zij zijn aangebracht op de zijgevels van de flatgebouwen van de Rotterdamse architect E.F. Groosman. De galerijflats, die gebouwd zijn tussen 1958 en 1961, vormden het eerste bouwproject van de Protestants Christelijke Woningbouwvereniging (PCW) die in 1958 was opgericht.

De kunstwerken zijn metalen reliëfs in de vorm

Jan Menno Meine Jansen: decoratie Beethovenlaan flatgebouw 3, 4 en 5 (op pagina 28) na de renovatie in 2000 (foto: Jos Hooghuis).

van geabstraheerde muziekinstrumenten ontworpen en vervaardigd door Jan Menno Meine Jansen. Ze zijn een verwijzing naar de naam van de wijk: de Muziekbuurt. In de jaren 1990 zijn de kunstwerken verwijderd toen de flatgebouwen grondig werden gerenoveerd om deze aan te passen aan bewoning door senioren. Na de renovatie zijn ze opgeknapt en herplaatst. Oorspronkelijk waren de kunstwerken geheel zwart. Bij de opknabbeurt zijn er kleuren op aangebracht. Wat de kunstenaar daarvan zou

hebben gevonden weten we niet want hij is overleden in 1994. Wel was zijn weduwe Johanna Nengerman bij het project betrokken, want zij was het die op 28 november 2000 de spots ontstak die de kunstwerken tegenwoordig verlichten.

Op deze plaats is eerder aandacht besteed aan Jan Menno Meine Jansen (OLN 2016-3) als de kunstenaar die de glas-in-betonramen in het voormalige Rijksbelastingkantoor aan het Stationsplein heeft ontworpen. Terwijl die ramen bedreigd zijn wegens de geplande afbraak van het gebouw lijken de fraaie gevelplastieken in de Beethovenlaan voor de toekomst behouden.

Wergroep Monumentale Kunst van de Wederopbouw

Database besluiten B&W 1929-1955

Wat besloot het college van burgermeester en wethouders van Leiden in de jaren tussen 1929 en 1955? Dat is te vinden in de database op de HVOL-website op de pagina van de commissie Jan van Hout. Een werkgroep van twaalf vrijwilligers heeft daarin tussen 2000 en 2007 alle besluiten van B&W die genomen werden tussen 12 februari 1929 (de dag van de stadhuisbrand) en 31 december 1955 vastgelegd. Een database met zeventwintig jaar bestuurlijke informatie, waarin circa 60.000 agendapunten verwerkt zijn. De database (<https://oudleiden.nl/zoeken-in-de-database>) is zoekbaar door trefwoorden in te voeren

in het zoekvenster. Wie bijvoorbeeld *verlichting* en *1944* intikt, krijgt een overzicht van alle besluiten uit 1944 die over verlichting gingen.

Nadat dit deel van het project succesvol was afgerond, wilde de werkgroep verder met de besluiten na 1955. Dat was ingewikkelder: met ingang van 1956 stonden de eenvoudige besluiten namelijk niet meer afzonderlijk op de B&W-agenda. Die werden in porties van een aantal stuks doorlopend genummerd onder één agendapunt vastgesteld in de zogeheten circulatiebesluiten. Zo staat het besluit om

geen vergunning af te geven voor het langs de deuren venten met wc-rollen onder *Circulatie-besluiten nrs xpj t/m xyz*.

De notulenboeken van de gemeenteraadsvergaderingen staan in een depot van ELO aan de Boisotkade. Ze worden door de leden van de werkgroep geraadpleegd in de vrijwilligerskamer, die gedeeld wordt met de Beeldbank. Er wordt in wisselende koppels gewerkt, zodat er overlegd kan worden over de toekenning van de juiste trefwoorden en rubrieken. Dat is van groot belang voor de uniformiteit en de terugzoekbaarheid. Hiervoor is ook een lijst

beschikbaar waarop de eerder toegekende trefwoorden en rubrieken zijn opgenomen. De besluiten van de jaren zestig zijn inmiddels ingevoerd. Toen werd onder andere besloten *de weduwe van een taxiondernemer in afwijking van de huurautoverordening een taxichauffeur-vergunning te geven en de Secretarie een raadsvoorstel te laten maken om vrouwen ook het recht te geven op zo'n vergunning*. Deze besluiten worden nu nagelopen, gecorrigeerd en verder geüniformeerd. Wanneer de besluiten netjes op een rijtje staan, wordt immers vaak pas duidelijk wat het beste trefwoord is om ze bij onder te brengen. Aan

B & W	
Notulen B&W Leiden, zoekresultaten	
aantal records	1
zoekmethode	algemeen
zoekargumenten	verlichting 1944
jaar van t/m	1929 1955

TOP					1944	B & W
	Datum	Agd	Onderwerp	Straat	Partij	
1	1944-11-09	3	aanschaf windmolen voor verlichting brandweergarage		CdP	
1			1			

TOP					Gevonden : 1 record	B & W
	Datum	Agd	Onderwerp	Straat	Partij	
1	1		1			

B & W		
Colofon		
Auteur	Publicatie	Home
Werkgroep B&W Leiden 2007	Notulen B&W 1929-1955	oudleiden.nl

Overzicht van besluiten over verlichting in 1944.

de besluiten uit de jaren zeventig wordt op dit moment hard gewerkt. Inmiddels wordt er ook gekeken hoe de besluiten van na 1955 voor het publiek toegankelijk worden gemaakt.

Tweemaal per jaar heeft de werkgroep een plenaire bijeenkomst. Hier worden inhoudelijke zaken besproken, zoals nieuw toe te voegen trefwoorden, maar ook praktische, zoals de huisvesting en de samenwerking met de medewerkers van ELO. Deze bijeenkomsten worden bij voorkeur niet bij ELO, maar op een van de locaties uit de gemeenteraadsbesluiten gehouden. Dat maakt dat er meestal meteen ook een rondleiding of bezichtiging van de locatie kan plaatsvinden. Zo waren er onder meer bijeenkomsten in kasteel Endegeest, bij de GGD en in de kerkmeesterskamer van de Pieterskerk. Een enkele maal vindt de bijeenkomst zelfs

buiten de stad plaats. Zo reisde de werkgroep bij het 10-jarig bestaan naar het Noord-Hollands Archief in de Haarlemse Janskerk en bij het 12,5-jarig bestaan naar het Zeeuws Archief in Middelburg.

Hoe de werkgroepleden hun vrijwilligerswerk beleven, spreekt uit de bijdragen aan het boekje *Een koperen groep* (zie Oud Leiden Nieuws 2015-2). Veel leden van de werkgroep kwamen in eerste instantie nieuwsgierig een keertje kijken aan de Boisotkade, en bleven vervolgens terugkomen vanwege de prettige en constructieve sfeer en de diverse, boeiende materie: *Verkoop Leids deel Haarlemmertrekvaart*, *Ombouw op aardgas* en *Kleur stuitranden grachten aangehouden*.

De werkgroep functioneert als een goed geoliede machine. Als er mensen zijn die ervoor voelen daarvan deel uit te maken of die graag

eens willen zien hoe de werkgroep opereert, zijn ze van harte welkom. Stuur daarvoor een e-mail naar Bob Lodder (lodderromijn@kpnplanet.nl) en wie weet houdt u zich over een poosje ook bezig met besluiten zoals *Oranje knipperbollen maken plaats voor zebrapaden* en *Huizen voor gerepatrieerden*.

**Commissie Jan van Hout,
werkgroep Notulen
B&W**

Een vergadering van de Leidse gemeenteraad.

Commissie organiseert drie Voorjaarsexcursies

De excursiecommissie organiseert dit voorjaar drie excursies. De start is op 26 maart met een wandeling langs historische winkelpuien in Leiden. Vervolgens brengen we op 20 mei een bezoek aan buurgemeente Wassenaar. En tot slot gaan we op 10 juni per bus naar het vestingstadje Heusden.

Zondag 26 maart:

Wandeling langs historische winkelpuien

‘Wanneer iemand, die eenige jaren geleden Leiden verlaten heeft, daarin terugkeert, wordt hij getroffen door al de winkels, die allerwegen verzezen zijn op plaatsen, waar in zijn tijd woonhuizen stonden. De Haarlemmerstraat is een aaneenschakeling van winkels, de Nieuwe Rijn heeft haast al zijn particuliere woningen verloren voor winkels, enz. Zelfs de schoone Breestraat is op weg om een winkelstraat te worden en van de Hogewoerd is weinig meer over.’ Aldus een passage uit een ingezonden brief gepubliceerd in het Leidsch Dagblad van 3 december 1900. De inhoud getuigt van het veranderende stadsbeeld door de opkomst van het winkelen. Dit gaf een enorme impuls aan de ontwikkeling van de winkelpui. In Leiden zijn nog diverse historische winkelpuien bewaard gebleven. Het gemeentelijk winkelpuienproject heeft bovendien geresulteerd in het herstel van verschillende puien. De wandeling overlapt deels de wandeling

uit 2014, maar voert ook langs recente resultaten van het winkelpuienproject.

De wandeling: Om 10.00 uur verzamelen voor de Burcht bij het Koetshuis. De kosten bedragen € 7,50 voor HVOL-leden en € 8,50 voor introductés. Na de wandeling sluiten we de excursie af in het Koetshuis met koffie/thee en gebak. Inschrijvers krijgen voor de aanvang van de excursie nadere informatie via de e-mail toegestuurd. Matthijs Burger (adviseur Ruimtelijke ontwikkeling), Cas Nagtzaam (restaurantearchitect Winkelpuienproject) en Monique Roscher (projectleider winkelpuienproject) hebben deze wandeling ontwikkeld en zijn ook de rondleiders. Allen zijn werkzaam bij Erfgoed Leiden en Omstreken.

Zaterdag 20 mei: Fietstocht naar Wassenaar.

Wassenaar ontstond op een van de strandwallen (oude duinen) die parallel aan de kust lopen. De eerste bebouwing aan het dorpsplein ontstond

Oud en nieuw: de huishoudelijke artikelenzaak J. van der Stok in de Breestraat en ijssalon Maxim's aan de Nieuwe Rijn.

rond 600 N.C. Het gebied was deel van een Franse Marke. De naam Wasnar betekent waarschijnlijk: bij het drassige gebied. Deze naam werd waarschijnlijk eerst gegeven aan een burcht van de Heren van Wassenaar die werd aangelegd op het tegenwoordige Burchtplein. Op een hoog punt op de strandwal werd de huidige Dorpskerk gebouwd, die aanvankelijk was gewijd aan St Willibrordus. Willibrordus zou volgens de overlevering bij de monding van de Oude Rijn voor het eerst voet aan land gezet hebben vanuit Engeland. Na de Middeleeuwen wordt het Wassenaars grondgebied door de ligging in de buurt van Den Haag en Leiden aantrekkelijk om er buitenplaatsen aan te leggen voor de adel en ge-goede burgerij. Veel landhuizen die nu nog bestaan worden in die tijd gebouwd. Ook de voorganger van Huize de Paauw, het huidige gemeentehuis, is in die tijd gebouwd.

Net als bij de andere buurgemeenten is vooraf-gaand aan het beleg van Leiden in Wassenaar zeer veel schade aangericht door Leidenaars die wilden voorkomen dat de Spanjaarden zich in het dorp zouden verschansen. Steeds belangrijker werd de verbindingsweg van Den Haag via Wassenaar naar Leiden en verder naar Haarlem. Van zandweg, via de puin-grindweg werd de Rijksweg, een van de eerste verharde wegen van Nederland. Rond

1850 werd De Paauw, het huidige gemeentehuis, door Prins Frederik verbouwd tot een riant paleis. Frederik bezat een groot jachtterrein dat zich uitstrekte tussen Wassenaar en

Voorschoten. Nog steeds zijn er diverse grenspalen op de wegen rond Wassenaar en Voorschoten te zien die de afbakening van het jachtterrein aangeven. Het wapen van Wassenaar heeft net als dat van Voorschoten en kasteel Duivenvoorde drie wassende maantjes. Leden van familie Van Wassenaar hebben in de regio Den Haag tot en met Leiden diverse belangrijke functies gehad. Hun familiewapen met wassende manen werd later het wapen van de gemeente Wassenaar (met omgekeerde kleuren).

De Fietstocht: Om 9:00 uur verzamelen op een nog te bepalen punt. (De route naar het dorpscentrum van Wassenaar is op dit moment nog niet uitgewerkt). In Wassenaar aangekomen drinken we eerst een kopje koffie terwijl we informatie over de geschiedenis van Wassenaar en omgeving ontvangen. Vervolgens maken we een dorpswandeling onder leiding van leden en Robert Van Lit van onze Wassenaarse zustervereniging. Na de lunch, in het dorpscentrum rijden we via diverse landgoederen naar bunkers van de voormalige Atlantic Wall aan de kust. Onderweg stoppen we bij het gemeentehuis De Paauw. Na het bezoek aan de bunkers sluiten we de excursie af met een drankje in een van de restaurants in de buurt. De prijs voor deze excursie is € 30,- voor leden en € 32,- voor introducés, inclusief koffie, lunch borrel en alle toegangsprijzen. Inschrijvers voor de excursie ontvangen circa één week voor aanvang nadere informatie.

Zaterdag 10 juni 2017

Dagexcursie naar vestingstad Heusden

Heusden is een stadje gelegen aan de Bergsche

Raadhuis De Paauw (foto: Rob Smit)

Maas. Het telt ongeveer 500 inwoners. In 1968 is begonnen met het in de oude stijl restaureren van de vestingstad, de hoofdstad van het land van Heusden. Er hebben zich verschillende rampen voorgedaan. In 1569 werd de stad door de Spanjaarden belegerd en geheel verwoest. Meerdere keren werd de stad getroffen door de pest. Tijdens de grote brand in 1572 werd bijna de hele stad in as gelegd. In 1680 werden het kasteel en omliggende huizen verwoest doordat de bliksem in de kruittoren sloeg. De laatste tragische gebeurtenis had plaats tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers hebben vanaf de Bergse Maas het stadhuis en twee kerktorens opgeblazen. Bovenop de vestingwallen is een mooi uitzicht over het Brabantse en Gelderse landschap. Wandelend door de schilderachtige straatjes ontdek je tal van eeuwenoude monumentale panden met mooie gevelstenen.

Programma: We vertrekken 's morgens met de bus vanaf de opstapplaatsen in Oegstgeest (Wilhelminapark) en Leiden (Lammenschans). In Heusden aangekomen krijgen we tijdens de koffie in stadsherberg Karelteje een korte inleiding. Daarna maken we onder leiding van een stadsgids een wandeling van ongeveer anderhalf uur door Heusden. We komen langs bezienswaardigheden zoals de Catharijnekerk, de Vismarkt, de Visbank, de

Vismarkt

standerdmolens, de drie stadpoorten, de stadshaven en de vestingwerken.

De lunch is in restaurant in den Verdwaalde Koogel. Daarna brengen we een bezoek met rondleiding aan het Gouverneurshuis. Het Gouverneurshuis opgericht in 1964 is sinds 1985 gevestigd in een monumentaal pand daterend uit 1592.

Het museumcomplex bestaat uit een hoofdhuis en bijgebouwen waaronder een wijnschuur, een bedeelhuis omgeven door een prachtige neoclassicistische tuin. De locatie ademt de sfeer van een hofje of kloostertuin

Hierna is er nog een uurtje om zelf de stad met vele leuke winkeltjes en mooie galerieën te bezichtigen. Voordat de bus weer vertrekt naar Leiden is er nog een gezamenlijk drankje in de Kruidentuin van het Gouverneurshuis.

De aanmelders krijgen ongeveer een week voor de excursie nadere informatie. De excursieprijs is € 36,50 voor HVOL leden en € 38,50 voor introducés

Inschrijven voor de excursies: Via het formulier op de website www.oudleiden.nl (-tegel activiteiten- tegel excursies). Per HVOL lid kunt u één introducé inschrijven. Hebt u moeite met het invullen? Bel dan 071 3411533 (Wim Dool) en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder door. U wordt dan teruggebeld, waarna de excursiecommissie uw inschrijving via de website zal regelen.

Betalen: U bent pas definitief ingeschreven na betaling. Tot 10 dagen voor de excursiedatum kunt u kosteloos annuleren. Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 t.n.v. Vereniging Oud Leiden (Pas op: de rekening voor de contributiebetaling heeft dezelfde tenaamstelling). Vermeld bij de betaling uw HVOL-lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u inschrijft en de naam van uw evt. introducé.

Leiden, de Beeldenstorm (1566) en Alva's Raad van Beroerten

door Sander Wassing

Woensdag 1 maart, 20.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Gedurende de zomer van 1566 stegen hoogoplopende religieuze, sociale en economische spanningen in de Nederlanden tot het kookpunt. De situatie was niet meer in de hand te houden toen het Spaans-Habsburgse bewind concessies deed en uiteindelijk moest dulden dat andersdenkenden openlijk bijeenkwamen. Vanaf augustus 1566 vonden er hagenpreken plaats nabij Voorschoten, op het terrein van de Abdij van Rijnsburg en op De Voscuyl bij Oegstgeest. De autoriteiten waren niet bij machte hier iets tegen te ondernemen.

Evenmin was er iets te beginnen tegen het fenomeen dat zich vanaf augustus 1566 overal in de Nederlanden voltrok. De Beeldenstorm verspreidde zich na 10 augustus razendsnel door het land. Spoedberaad van het Leidse stadsbestuur mocht niet meer baten. Op zondag 25 augustus wist de magistraat nog enkele beeldenbrekers uit de Sint-Pieterskerk te verwijderen. De volgende dag was er echter geen houden meer aan: de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de Hooglandse Sint-Pancratiuskerk en het kapittelhuis werden gelijktijdig aangevallen. Op het Waardeiland werd het klooster van de minderbroeders bestormd. Geestelijken van het Leidse Margarethaconvent probeerden de beeldenbrekers te paaien met drank en voedsel. Dat dit niet goed uitpakte lezen we terug in een vonnis van de later veroordeelde beeldenstormer Jacob Claesz: *'...aldaer wel etende ende drinkende, zittende met thienen oft twaelf aen taeffel. Dat voorts hy gevangene aldaer aen stucken gesmackt hadde, een cruycke ende dat omdat hem 't bier nyet smaecte ende hy beter gedroncken hadde.'*

De Beeldenstorm (Frans Hogenberg).

Een krachtig antwoord van landsheer Filips II bleef niet uit: hij stuurde zijn belangrijkste generaal, de hertog van Alva, met een leger om orde op zaken te stellen. Eenmaal aangekomen in Brussel stelde Alva een speciale rechtbank samen om de beeldenstormers op te sporen en te bestraffen: de Raad van Beroerten. Alva's ijzeren vuist trof Leiden hard: tientallen inwoners werden door de 'Bloedraad' veroordeeld. Wat hadden individuen als Henry van Zyl (herbergier) en Jacob Pietersz (kleermaker) precies op hun geweten? Is de Leidse Beeldenstorm spontaan van de grond gekomen of is er sprake van voorbedachten rade? Hoe ging de Raad van Beroerten te werk? Tijdens de lezing wordt uitgebreid stilgestaan bij deze en andere vragen.

Sander Wassing studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden (BA 2012). Hij studeerde af op de Beeldenstorm. In 2013 behaalde hij zijn MA Europese geschiedenis. Hij geeft lezingen, publiceert en verricht historisch onderzoek.

Ankie de Jongh-Vermeulen over ‘100 jaar De Stijl’

Lezing na ledenvergadering in Stadhuis op woensdag 29 maart 2016

De Stijl is de naam van een in oktober 1917 opgericht tijdschrift, dat tot 1928 onder redactie stond van de kunstenaar, schrijver en criticus Theo van Doesburg (1883-1931). In 1932 verscheen nog een laatste De Stijl-nummer ter herdenking van de jong overleden redacteur. Onder de medewerkers van het eerste uur waren de schilders Van Doesburg, Piet Mondriaan, Bart van der Leek, Vilmos Huszar en de architecten J.J.P. Oud, Jan Wils en Robert van 't Hoff, later ook Gerrit Rietveld en de Belgische schilder/beeldhouwer Georges Vantongerloo. Wat hen in De Stijl verenigde was vooral hun ‘universele’ opvatting van kunst, cultuur en leven, waarin ‘het geestelijke’ een belangrijke plaats innam. Dit geestelijke moest zowel in de schilderkunst, als ook in alle andere kunsten, in de gehele cultuur en mensheid in evenwicht komen met het materiële, waardoor er een nieuwe eenheid, een nieuwe wereld zou ontstaan. In de schilderkunst werd deze eenheid uitgedrukt in een universeel evenwichtig beeld met uitsluitend toepassing van de meest elementaire middelen, die deze kunst, door Mondriaan Nieuwe Beelding, later Neoplasticisme genoemd, bij uitstek geschikt maakte om samen met alle andere kunsten, mits deze zich ook beperkten tot hun elementaire middelen, één geheel te vormen. Daarom hielden de meeste schilders zich ook actief bezig met de ‘kleurbepaling in de architectuur’ en met de toegepaste kunsten. De medewerkers van De Stijl hebben nooit een hechte

Zelfportret van Theo van Doesburg uit 1913 van Centraal Museum Utrecht (foto: wikimedia commons)

groep gevormd, het was Van Doesburg die, tot 1921 vanuit zijn woonplaats Leiden, alle contacten onderhield. De lezing gaat in op de beginperiode tot 1921, waarin de typerende De Stijl-kunst in onderlinge dialoog ontstaat en theoretisch wordt onderbouwd. In het collectieve geheugen is De Stijl verbonden met rechte horizontale en verticale lijnen, de primaire kleuren rood, geel en blauw en niet-kleuren zwart, wit en grijs en rechthoekige vlakken of volumes. In de eerste jaren ontstaan deze kenmerken in een constante discussie over uiteenlopende onderwerpen: over rechte en schuine lijnen, primaire en secundaire kleuren, intuïtie en berekening, tijd en ruimte, kleur in de architectuur, esthetiek en functie. Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog, in 1918, verschijnt het eerste manifest in De Stijl. Enkele medewerkers hebben dan hun medewerking uit onvrede al opgezegd. Vanaf 1921 wordt De Stijl internationaler en gaat zij de confrontatie aan met andere avant-gardebewegingen als het Russisch en Oost-Europese constructivisme, het dadaïsme, het Duitse Bauhaus en ontwikkelingen in Parijs. Deze contacten geven nieuwe impulsen en ideeën. Van Doesburg organiseert een De Stijl-cursus in Weimar, publiceert in vele avantgardistische tijdschriften en houdt lezingen. De Stijl-kunstenaars worden opgenomen in de internationale beweging van constructieve kunst en exposeren op internationale tentoonstellingen. Hun invloed verspreidt zich.

Pas in Parijs ontstaan de neoplasticistische schilderkunst van Mondriaan, die na de tweede wereldoorlog tot icoon van De Stijl wordt verheven. Hoogtepunt in Parijs is de door Van Doesburg georganiseerde De Stijl-architectuurexpositie in 1923. Aansluitend daaraan ontstaat in 1924 het Rietveldhuis in Utrecht, dat, samen met zijn rood-blauwe stoel, pas vanaf de jaren zestig tot icoon van De Stijl uitgroeit.

Tot slot wordt ingegaan op de wereldwijde verspreiding van bepaalde beeldprincipes die door

de De Stijl-kunstenaars werden toegepast en die kenmerkend zijn voor de invloed van De Stijl als beweging. Hierbij komen begrippen als reductie in compositie en constructie, ruimte en tijd, kleur, licht, architectuur en aanverwante kunsten, in saillante voorbeelden tot aan onze tijd, aan de orde.

Ankie de Jongh-Vermeulen is kunsthistorica, oud-directeur van het Mondriaanhuis (Amersfoort) en deskundige op het gebied van De Stijl, waarover zij ook regelmatig publiceerde.

Stationsgebouwen Leiden Centraal in de beeldbank

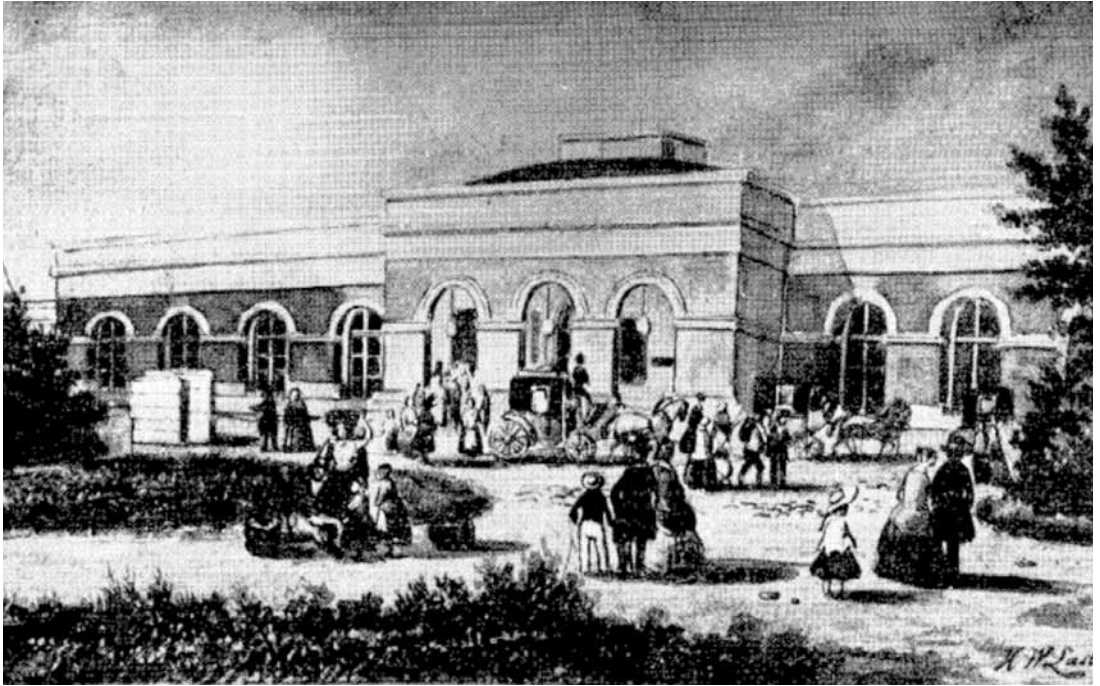
In de 19de eeuw werden treinstations meestal buiten de bebouwde kom gebouwd. Het was voor de aanleg van spoorwegen niet zinvol om deze dwars door steden en dorpen aan te leggen. Naarmate er in latere jaren meer gebouwd werd rondom stations, maakten deze in toenemende mate deel uit van de gebouwde omgeving. In Leiden werd het station pas onderdeel van de stad toen het Academisch Ziekenhuis aan de westzijde van het spoor werd gebouwd.

Het eerste stationsgebouw werd in 1843 werd in gebruik genomen. Het was midden in de landerijen gelegen op grondgebied van Oegstgeest. Ontwerper was F.W. Conrad, ingenieur-directeur van de Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij. Een bakstenen gebouw zonder verdieping, gebouwd in neoclassicistische stijl. Een vooruitspringend hoofdgebouw met vleugels aan weerszijden. Het station moest

een voorname indruk wekken, waarmee -zei men- bange reizigers gerustgesteld moesten worden.

Van dit stationsgebouw bestaat geen afbeelding in de HVOL beeldbank. In het Leids Jaarboekje van 1954 staat een afbeelding van dit gebouw, zie bovenaan pagina 37. Volgens de toelichting betreft het een 'Fotografische reproductie, welwillend beschikbaar gesteld door de firma A. VAN VLIET, van een aquarel door H. W. Last, aanwezig in het Spoorwegmuseum te Utrecht'.

Strikt genomen is dit het tweede Leidse station. In hetzelfde jaarboekje vertelt Mr. R. van Roijen in het artikel *De 'oude lijn' en het eerste station van Leiden* dat het allereerste station noodgedwongen werd gebouwd ten noorden van de Haarlemmertrekvaart. Reden was dat de spoorlijn die vanuit Haarlem werd aangelegd over het grondgebied van een houtbedrijf

zou komen. Lange tijd kon met de eigenaar geen overeenstemming over de prijs worden bereikt. Er werd besloten de lijn te laten eindigen bij een tijdelijk station met de naam 'provisionele station buiten de Marepoort'. In 1842 werd dit in gebruik genomen. Een jaar later volgde het definitieve Leidse station.

In 1879 is het stationsgebouw van Conrad vervangen. Architect van het nieuwe gebouw was D.A.N. Margadant. In dienst van de spoorwegmaatschappij ontwierp hij ook stationsgebouwen voor onder meer Den Haag HS en Haarlem.

Op de foto rechts is het stationsgebouw zichtbaar, gelegen achter de goederenoverslag.

Opvallend is de lengte van het gebouw en de meerdere keren verspringende voorgevel. Aandacht verdient ook de spoorweghaven (links). De goederenoverslag van schip naar trein en omgekeerd werd een belangrijke functie van het station.

Bovenstaande foto laat de perronzijde van het stationsgebouw zien. Een datum van deze opname is niet bekend, maar het ontbreken van elektrische bovenleidingen maakt duidelijk dat de foto van vóór 1927 dateert.

De verplaatsing van het Academisch Ziekenhuis van de Steenstraat naar een terrein naast het station bracht enige discussie op gang over de vraag of het ziekenhuis geen last zou krijgen van 'treingeruisch en machinerook'. In Delft had zich een overeenkomstige situatie voorgedaan. Aangezien elke stoomlocomotief massa's vuil de lucht in brengt, kan men zich de gezondheidsrisico's voorstellen. De overheersende westenwind zorgde er echter voor dat

vooral de stadszijde van het station daaronder heeft geleden.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de vernielde treinstations hersteld of opnieuw opgebouwd. Het Leidse station had ondanks de bombardementen in de omgeving, de oorlog vrijwel ongeschonden doorstaan. Een andere aanleiding tot verandering was gelegen in de grote aantallen mensen die de gelijkvloerse overwegen passeerden, en de daarmee samenhangende wachttijden. De beeldbank bevat meerdere foto's van deze verkeersdrukte. In een artikel van F. Schalij in het Leids Jaarboekje van 1954 'Leidse spoorwegwerken' werd berekend dat de overweg 31 procent van de tijd dicht was.

Het bleek noodzakelijk om het spoor te verhogen en tevens een nieuw stationsgebouw neer te zetten. De luchtfoto hieronder is op een treffend moment genomen: Het is goed te zien, hoe de werkzaamheden voor de bouw vorderen. Delen van het oude stationsgebouw staan nog overeind, en het nieuwe stationsgebouw is al gereed. De oorspronkelijke (laaggelegen) sporen zijn nog aanwezig naast het hoger gelegen spoor. Van het viaduct dat naar de Rijnsburgerweg leidt, zijn twee delen opgebouwd. Als een knip ligt daar de oude spoorweg tussen. Het verkeer wordt inmiddels onder een tijdelijk spoorviaduct geleid.

Dit stationsgebouw (het derde in Leiden) is

ontworpen door H.G.J. Schelling en werd in 1955 geopend. Er is veel beton in verwerkt, omdat andere grondstoffen nog schaars waren. Dat gaf het gebouw een grauwe uitstraling.

Het vierde (huidige) stationsgebouw is in 1996 in gebruik genomen. Architect was architect H. Reijnders.

Meer foto's zijn te raadplegen in de HVOL beeldbank. Beschikt u over een afbeelding van het eerste of tweede Leidse stationsgebouw, dan zouden we die graag in de beeldbank opnemen.

Commissie Beeldbank

Restauratie kegelbaan van Sociëteit Amicitia

Voor de argeloze voorbijganger is de kegelbaan van Amicitia vrij onzichtbaar. Het meest opvallend is de blinde vakwerkmuur langs de Tweede Binnenvestgracht waarachter de baan verscholen ligt, die sinds 2000 de status van rijksmonument heeft. Pas na het passeren van het bordje 'Eigen Terrein' wordt de mooie kant van het gebouw zichtbaar, hieronder te zien op een foto van Wim Dijkman, 1992, Collectie HVOL).

De kegelbaan werd gebouwd in 1897/1898 naast de toenmalige buitensociëteit van Amicitia aan het Noorder Plantsoen. Het ontwerp is van architect W.C. Mulder in een stijl die sterk verwant is aan de destijds in zwang zijnde Chaletstijl. De 'echte' sociëteit was toen nog gevestigd in de Breestraat en verhuisde pas in 1932 naar de nieuwbouw aan de Steenstraat, op de plek waar voorheen de buitensociëteit stond. Het Amicitia-gebouw is thans waarschijnlijk meer bekend door Stadscafé Van der Werff op de benedenverdieping, dan door de sociëteit zelf, die de bovenverdiepingen in gebruik heeft. Het vergt daarom nader speurwerk om er achter te komen dat de kegelbaan bij Sociëteit Amicitia hoort en er zes kegelclubs in de loop der jaren zijn ontstaan, alle bestaande uit leden van Amicitia, die er tot aan de dag van vandaag met veel plezier hun sport beoefenen.

Dat is niet altijd zo geweest. In het bijna 250-jarig bestaan van Amicitia (opgericht in 1768) werd het

kegelspel ongetwijfeld geregeld beoefend. Kegelen was immers populair, al lang voor Amicitia bestond. In elke Hollandse stad waren meerdere openbare kegelbanen te vinden. In Leiden, bijvoorbeeld, bij de Burcht, aan de Stationsweg bij café De Zwarte Ruiter en bij café Vogeltuin en bij café Dumortier aan de Beestenmarkt. Ingrid Moerman verhaalt hierover een mooie anekdote in *Kent u ze nog...de Leienaars?* (Europese Bibliotheek, 1975): 'De kegelbaan van Dumortier was slecht en bovendien moesten de leden van Toeljee die 'naar achteren' wilden telkens het binnenplaatsje op. Men schoot daartoe even de pelsjas van de heer Hurrelbrinck aan. De jas werd dan ook weldra als 'pisjas' aangeduid. In de loop der jaren zijn er talloze avonden met dolle studentikoze pret geweest, waarbij de notabele leden elkaar in kindervagens rondreden of merkwuurige weddenschappen aangingen'.

De mooie kant van Amicitia's kegelbaan is tegenwoordig voor een deel aan het zicht onttrokken door een keukenaanbouw, die we als een bouwhistorische vergissing kunnen beschouwen. Gelukkig kunnen we de schuld daarvoor gedeeltelijk bij onze oosterburen leggen, die in de Tweede Wereldoorlog eerst de kegelbaan en daarna het hele sociëteitsgebouw in beslag namen. Zij hebben aan het sociëteitsgebouw een keuken vastgeplakt, die later is vergroot. Na de bevrijding hebben er ook nog Canadezen gehuisd.

In de magere jaren na de oorlog werd de schade

aan kegelbaan van Amicitia enigszins hersteld, of zo u wilt geconserveerd, en geïsoleerd met een strak witte betimmering, die vrijwel alle fraaie details van het oude houten interieur aan het zicht onttrok. Ontelbare discussies vonden er gedurende een reeks van jaren plaats over het terugbrengen van de oude stijl. Een goede balans moest gezocht worden tussen de eisen van Rijk en Gemeente, de technische mogelijkheden en de beschikbare middelen, die geheel door de leden van Amicitia moesten worden opgebracht. Inmiddels begon de verwarming het te begeven en bleef de kegelbaan weliswaar uitermate gezellig, maar ook een beetje oncomfortabel. Vooronderzoek achter de betimmering bracht de historische kleuren aan het licht en liet ook zien dat belangrijke details waren ‘platgezaagd’ ter wille van de vlakke betimmering. Nadat met Rijk en Gemeente de essentiële uitgangspunten en details waren geaccordeerd en een asbestonderzoek was uitgevoerd kon de restauratie onder regie van Amicitia-commissaris Arnout van Schelven en architect Kees Lau uitgevoerd worden. Het werk moest vrijwel onmiddellijk weer worden stilgelegd als op veel meer plaatsen asbest aanwezig blijkt te zijn dan het onderzoek had uitgewezen. Wekenlang werd het gebouw in onderdruk gehouden terwijl specialisten in beschermende

Interieur kegelbaan in 2016

Interieur kegelbaan in 1905

Medaille met kegelruiper 1905

kleding elk spoortje asbest verwijderden. Dit werd een grote onvoorziene kostenpost, die door de leden van Amicitia zonder morren is opgebracht. Na de verdere sloop begon het echte restauratiewerk. Alle originele houten betimmeringen werden weer vrijgemaakt en zijn zonder ze glad te plamuren behouden gebleven. Het houtwerk is in origineel lichtgroen geschilderd. Enkele verdwenen elementen en kopieën van de originele lampen en de kroonluchter zijn op bestelling bijgemaakt. De oude verwarming is geheel vervangen en valt nu minder in het oog. De houten kegelbaan zelf is weer gevlakt en opgeschuurd. Zo'n houten baan is vrij uniek, want alle moderne kegelbanen zijn van kunststof. En ook de ballen zijn opnieuw gepolijst en glimmen als nieuw. Van automatische kegelopzetmachine is geen sprake. De kegels worden, zoals vanouds, na elke rake worp met de hand geraapt en opgezet, waarvoor studenten zich sinds jaar en dag graag laten inhuren. Op enkele van Amicitia's oude kegelmedailles zijn kegelopzetters zichtbaar, die soms ook luidkeels de scores riepen.

Paul Birker en Jan Karstens

De Stem van Leiden: De geschiedenis verteld

De interviewers van De Stem van Leiden hebben al met tientallen oudere Leidenaren gesproken over het leven van vroeger in de sleutelstad. Het *oral history*-project, dat startte in 2015, staat als een huis. Er is voor interviewers een overzichtelijke handleiding gemaakt en we hebben twee informatiefolders. Zowel voor mensen die willen vertellen over vroeger als voor mensen die belangstelling hebben om te interviewen. Interviewen gebeurt in tweetallen. Voorafgaand aan het echte interview wordt een kort kennismakingsgesprek zonder voicerecorder met de Leidenaar gehouden zodat bekeken kan worden wat een respondent allemaal te vertellen heeft en of een interview loont.

Vertellers worden aangemoedigd om foto's op te duiken uit de oude doos om hun geheugen op te frissen. We gebruiken het zogenaamde

'vrije attitude interview'. Het is de bedoeling om de Leidenaren op hun praatstoel krijgen, met een lichte sturing waar nodig.

Interviewers worden meestal met open armen ontvangen. De oudere serveert verse thee of koffie met een koekje, gaat er eens geriefelijk voor zitten en dan gebeurt het: de verhalen beginnen te stromen. De geschiedenis wordt verteld. Soms prachtig in chronologische volgorde, soms wat van de hak op de tak. De ene herinnering boort een nieuwe herinnering aan. Dat is hoe het geheugen werkt.

Geïnterviewden moeten minimaal 75 jaar oud zijn. Dat is een voorwaarde. In de praktijk hebben velen een hogere leeftijd. Het zijn mensen met een verjaardagskalender waar achter namen steeds vaker een kruisje staat. Het zijn mannen en vrouwen die veel hebben meegemaakt, die

kunnen vertellen over vroeger. Vaak ook nog over hoe hun grootouders leefden en werkten. En dan belanden we zomaar even in de 19de eeuw.

Bij ieder gesprek frappeert het weer hoezeer de stad is veranderd. Er zijn gebouwen verdwenen, fabrieken gesloten, wegen vernieuwd en nieuwe wijken verzezen. Beroepen als lompenman en sjouwer bestaan niet meer. Niemand dopt meer bonen op straat voor de conservenfabriek.

Wat ook verdween is de verzuiling en de macht van

Fotolithografen bij de firma Koningsveld in de vijftiger jaren van de vorige eeuw.

Een huiskamer van weleer

de kerken. Socialistische kinderen werd verboden met katholieke leeftijdsgenootjes te spelen en omgekeerd. Zo is er het voorbeeld van een kerk die een gescheiden katholieke vrouw de toegang ontzegde en die weigerde toe te staan dat haar kinderen uit een tweede huwelijk katholiek onderwijs volgden.

Voor velen waren er tijden van 'armoedig maar toch netjes'. Bij nood en ziekte vroeg de dominee vanaf de kansel de volgelingen om hulp voor de gedupeerden. Vrouwen die trouwden werden ontslagen, soms namen zij zelf ontslag omdat het fiscaal niet meer loonde om betaalbare arbeid te verrichten of omdat 'het fatsoenlijker was'.

Die tijden zijn voorbij. Ook de omgangsvormen zijn inmiddels informeler. Zoals een 90-jarige geamuseerd zei: 'Niet te geloven. Ik zeg nu Piet tegen mijn huisarts, dat had ik vroeger eens moeten doen!'

Als een gesprek is afgelopen volgt nog het letterlijk uitwerken van het interview, de transcriptie. Dit is een tijdrovende klus. Van elk uitgeschreven gesprek verschijnt uiteindelijk een kort stukje, een journalistieke samenvatting, die te lezen is via de sites van erfgoed Leiden en van de HVOL. Wie álles wil lezen, kan doorklikken naar de hele transcriptie van het interview. En ook de geluidsopname van het interview kan worden geraadpleegd.

De Stem van Leiden is een zelfstandige werkgroep van de Historische Vereniging Oud Leiden en werkt samen met Erfgoed Leiden en Omstreken en met de vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Wilt u vertellen over vroeger of hebt u belangstelling voor interviews? Neem dan contact op met destemvanleiden@oudleiden.nl

Maaïke van Soest

Dick de Vos laat Leida en Leido herleven

Tweede boekje over de natuur in en rondom de stad

PvdD-raadslid Dick de Vos bundelt voor de tweede keer zijn natuurcolumns, die hij schrijft voor het Witte Weekblad. Opnieuw 'zingen de vogels het hoogste lied'. Zoals de slechtvalk die in de nestkast bij het Eongebouw aan de Langegracht vier jongen uitbroedt. Of de boomvalk die die in populieren aan de Wassenaarseweg voor nageslacht zorgt. Evenals de drie lepelaarsparen in het reigerbos van polderpark Cronesteyn. Waar overigens ook de fitis huist. In zijn eigen Vogelwijk constateert De Vos dat er vogels verblijven in straten die ook hun naam dragen. Zo bevat het boekje weer tal van weetjes over de Leidse natuur. Bijvoorbeeld dat bosmuizen in een tuin aan de Rijnsburgerweg uit vrije wil plezier beleven aan een tredmolentje. En er gewoon orchideeën groeien in de stad. Zelfs zeldzame zoals de bijenorchtis. Maar ook krijgt de lezer bijles over onder meer de vuurwants, de rosse vleermuis, de bieftukzwam en de Turkse tortel. De politicus is aan het woord als hij te hoop loopt tegen kunstgrasvelden. Bij gelegenheid duikt De Vos ook in de geschiedenis. Hij verhaalt over een Tsjechische graaf die in 1905 na een jachtreisje in Alaska drie paartjes levende muskusratten meeneemt en loslaat op zijn landgoed. Tien jaar later zijn het er twee miljoen die zich in razend tempo over heel Europa verspreiden en zich in 1941 in Nederland laten zien. Nog altijd wor-

den ze bestreden op een volgens De Vos zeer wrede manier. De geschiedenis brengt hem ook bij Leida en Leido. Een paartje 'tamme' knobbelzwanen dat onze vereniging ter gelegenheid van het 50-jarige bestaan op 5 november 1952 schenkt aan de stad. Voorzitter Sevensma overhandigt ze aan burgemeester Van Kinschot die de sierlijke vogels - voorzien van een metalen band om de hals met het stadswapen en registratienummer - vrijlaat in de Rijnsburgersingel nabij restaurant Schuttershof. Oud

Leiden grijpt daarmee terug naar 1593 als de Staten van Holland de stad Leiden het recht geven zes broedende zwanen te houden. Aan die lange traditie komt in 1942 een einde als ze wegens voedselgebrek worden verkocht. Een lang leven is Leida en Leido niet beschoren. Twee maanden later sterft het duo wanneer ze besmeurd raken met teerolie dat de Stedelijke Licht Fabrieken per abuis in het Singelwater loost. In april 1953 biedt de personeelsvereniging van SLF de gemeente twee nieuwe zwanen aan, die al snel voor nakomelingen zorgen. De Vos betitelt ze als de Adam en Eva van alle Leidse knobbelzwanen. De foto's in het boekje zijn merendeels van Herman Berkhoudt.

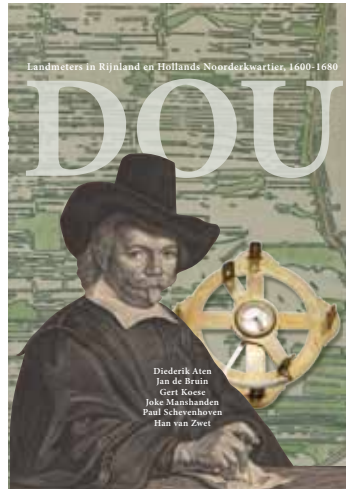
Natuur in de stad. Bijles voor burgers - Dick de Vos - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 9789071256493 - 128 pagina's - Prijs 12,95 euro.

Meten is weten dankzij drie generaties Dou

Leidse landmeters zetten Holland op de kaart

In de 17de eeuw legden drie Leidse landmeters grote activiteiten aan de dag voor onder meer de hoogheemraadschappen van Rijnland en Uitwaterende Sluizen benoorden het IJ. Het waren vader, zoon en kleinzoon Dou, die naam maakten met hun nauwgezette metingen en vervaardigen van fraaie landkaarten, die vanwege hun precisie nog altijd bewondering afdwingen. Zes deskundige auteurs stelden een boek samen. Als eerbetoon aan het Leidse trio.

Jan Pietersz. Dou (1573 - 1635), die de basis legde, wordt beschouwd als een van de invloedrijkste Nederlandse landmeters. Opgegroeiend in een gezin, dat woonde aan de Oude Rijn, assisteerde hij al als 17-jarige landmeter Pieter Bruyn bij Rijnland. Zijn privéleraar Symon Fransz. van der Merwen, werd vanaf 1600 docent aan de ingenieursschool van de Leidse Universiteit. De titel landmeter kreeg hij officieel bij Rijnland in 1605. Na de dood van zijn eerste vrouw hertrouwde Dou in 1607, kreeg tien kinderen en woonde in de Nieuwstraat. Samen met de uit Friesland naar Leiden verhuisde Johan Sems schreef hij de eerste twee landmeetkundige leerboeken in het Nederlands. En vertaalde terloops zes boeken van Euclides, die hij opdroeg aan zijn vriend, stadssecretaris Jan van Hout. Van Prins Maurits kreeg hij in 1609 de vererende opdracht om de juiste maat van de Rijnlandse roede te bevestigen aan de gevel van het stadhuis in de Breestraat. Maar zijn grootste roem verwierf Dou met het verbeteren van het aloude meetkruis dat pas later de naam 'Hollandse Cirkel' kreeg. Het boek wijdt er een apart hoofdstuk

aan. Een combinatie van draai-bare vizieren, een gradenboog en een kompas dat tot in de 19de eeuw elke landmeter bij zich droeg. De Leidse instrumentmaker Jan David had de uitvinding net op tijd klaar zodat Dou zijn vinding kon gebruiken bij de droogmaking van de Beemster (1608-1612). Want Dou werkte voor Rijnland en de stad Leiden maar vervulde ook vele opdrachten voor Delfland, Schieland en in Zeeland, Brabant en Noord-Holland. Daarnaast was hij ook wijnroeier (het meten van vaten om belasting te bepalen), notaris en vanaf 1617 lid van de Leidse vroedschap. In het begin van de 17de eeuw werden veel kleine poldertjes samengevoegd. Jan Pietersz. maakte - ter voorbereiding - vele kaarten evenals voor droogmakerijen. In totaal bleven er zo'n 1.150 kaarten bewaard. Tijdens godsdiensttwisten werd hij als Remonstrant gevangen gezet maar interventie van prins Maurits voorkwam dat hij werd verbannen. Een vast dienstverband bij Rijnland kreeg Dou kreeg pas in 1631. Ondanks de bescheiden vaste jaarwedde van 60 gulden bezat hij door de vele opdrachten grond en huizen. Zo ontwierp hij voor de

stad - om de pest uit te bannen - plannen voor een betere doorstroming van de sterk vervuilde grachten. De tragiek wilde dat de epidemie ook het gezin Dou zwaar trof. Eerst stief een dochter en twee weken later bezweken op dezelfde dag een zoon en hijzelf aan de ziekte. Een andere nazaat Johannes Dou (1615-1682) trad in zijn voetsporen. Die bleef 47 jaar in dienst van Rijnland, had ook de stad Leiden als opdrachtgever en was parttime notaris. Weliswaar had hij minder invloed dan zijn vader maar was zeer productief. Zo bracht hij tussen 1639 en 1647 samen met Steven van Broeckhuysen fraai en gedetailleerd heel Rijnland in kaart. De Staten Generaal verleenden 25 jaar octrooirecht op dit werkstuk. Andere grote opdrachten vervulde Johannes voor de Leidse Universiteit, de stad (kaart van Leiden en stadsheerlijkheden (1649) en de uitbreiding van het oostelijke stadsdeel (1658). Als echt huzarenstuk gold de opmeting en kartering van Kennemerland en West-Friesland (1680). Het leidde tot een imposante wandkaart met ongelooflijke precisie, die in 1683 werd aangeboden aan stadhouder Willem III. In 1642 werd uit zijn eerste van drie huwelijken Johannes jr. geboren die zijn vader tot 1669 als landmeter assisteerde en samen met hem kaarten maakten. Onder andere van de afkalvende oostoever van het Haarlemmermeer door westerstormen, turfwinning en vernietiging van grote stukken veen waardoor tussen 1655 en 1666 ruim negentig hectare grond verdween. Daaraan kwam pas midden 18de eeuw een einde nadat de oever met paalwerk was verstevigd. Vanaf 1662 signeerde de zoon tekeningen steevast met 'Johan Douw'. Tot fraaie werkstukken van zijn hand behoort de 'Grote Hagen', de stadsplattegrond van Leiden, vernoemd naar de graveur. Om niet afhankelijk te zijn van onze-

kere opdrachten koos hij in 1669 voor een vaste baan. Het werd de opmerkelijke combinatie van opzichter in Spaarndam en kastelein in het gemeenlandhuis in Zwanenburg. Geheel in de familietraditie nam halfbroer Florentius die duobaan na zijn dood in 1690 over.

'Dou. Landmeters in Rijnland en Hollands Noorderkwartier' - Diederik Aten, Jan de Bruin, Gert Kroese, Joke Manshanden, Paul Schevenhoven en Han van Zwet - ISSN 15723135 - 128 pagina's - Prijs 15 euro (te bestellen via rijnland.net).

In het oude Egypte en het Romeinse rijk waren al landmeters actief. In 1450 werd in Rijnland de eerste aangesteld en na de introductie van de driehoeksmeting in 1530 tekenden zij ook kaarten. Vanaf de 17de eeuw gaven veel waterschappen in Holland de meest prestigieuze een centrale plek in de gemeenlandhuizen. Er kwamen landscheidingskaarten om soms tientallen jaren slepende geschillen op te lossen. Voor het historische conflict over Zegwaard op de grens van Rijnland en Schieland werd de basis al gelegd in de 14de eeuw en pas in 1851 definitief beslecht. In 1633 zwierf Dou daarvoor 25 dagen rond in het gebied. Deels in een bootje, deels - vanwege de invallende winter - in een slede. Het illustreert hoeveel soms van de landmeters werd gevergd. Ze ploeterden door mul duinzand en waadden door moerassen, langs modderige oevers en in zompige weilanden. Na 1857 verdween de functie en werden de taken overgenomen door de technische dienst onder leiding van een ingenieur.

Beeldende beschrijving van buitenplaatsen

Leidse elite ontvluchtte stad in de zomer

In het Wassenaarse gemeentehuis 'De Paauw' werd op 7 november jl. het boek 'Haagse en Leidse buitenplaatsen' van René Dessing gepresenteerd.

De locatie is niet toevallig, want vanaf de 16de eeuw had het al die status. De echte bloeitijd lag in de 19de eeuw toen prins Frederik de buitenplaats liet uitbreiden en een enorme allure gaf. De tweede zoon van koning Willem I, gold als een van de rijkste Nederlanders en was grootgrondbezitter in Wassenaar. Tussen 1835 en 1845 kocht hij het omvangrijke landgoed 'De Horsten', waartoe ook 'Rapenhorst', 'Eikenhorst' en 'Ter Horst' behoorden en voegde dat samen met 'De Paauw' en 'Backershagen'.

Buitenplaatsen rondom Leiden en Den Haag zijn tussen de 17de en 20ste eeuw merendeels gesticht door adel, kooplieden, topambtenaren en wetenschappers. Zij verlieten in de zomer vaak stinkende binnensteden om 'in afzondering met soortgelijken' te genieten van het buitenleven. Het boek geeft een overzicht van 38 nog bestaande buitenplaatsen in onder meer Wassenaar, Oegstgeest, Voorschoten, Warmond, langs de Vliet en in de Bollenstreek. Verhalen over rijkdom, macht, architectuur- en tuingeschiedenis. 'Endegeest' en 'Oud-Poelgeest', maar ook 'Rhijngest' en 'Huis te Warmond' betitelt Dessing als 'Leidse parels'.

Wat opvalt is het nadrukkelijke stempel dat de

stad Leiden en zijn inwoners op de 'buitens' hebben gedrukt. Zo was het beleg van Leiden in 1573-1574 rampzalig voor vele monumentale gebouwen op de buitenplaatsen. Soms door rovende Spanjaarden zoals 'Huis te Warmond' maar ook sloop in opdracht van de stad om de vijand geen beschutting te bieden, zoals 'Oostergeest', 'Oud-Poelgeest' en 'Berbice'. Ook vielen er ten prooi aan de verstedelijking, industrialisatie, en uitbreiding van de infrastructuur. Bijvoorbeeld 'Zuiderzicht' en 'Buiten-

rust'. Bovendien werden bouwwerken ingericht als kantoor of onderwijs- en zorgcentrum wat meestal niet de beste waarborg was voor goed beheer. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de 'buitens' nogal eens gevorderd door de Duitse bezetter zoals 'Overvoorde', 'Clingendael', 'Huis te Warmond' en 'Ter Leede'. De laatste werd in deplorable staat achtergelaten terwijl het bos bij 'Huis te Warmond' werd gebruikt voor de lanceerring van V1-raketten richting Londen.

'Ter Leede' was eerst bezit van Dirk van Sasenheim van het voorname geslacht Van Alkemade. In de 18de eeuw kwam het in handen van advocaat en schepen Josias Hubrecht. Hij was getrouwd met Maria van Lanschot, stammend uit een invloedrijke Leidse familie. 'Huis

te Warmond', eerst vermoedelijk een donjon, is nu een 18de eeuwse classisistisch huis met een park in 19de eeuwse landschapsstijl. De bijzondere U-vorm, ontstaan in 1775, is te danken aan Cornelis Pieter van Leyden van Westbarendrecht die het eerst huurde en daarna kocht. In zijn jeugd woonde hij op het Rapenburg en trouwde met de kleindochter van Boerhaave. In 1901 werd het eigendom van de Leidse lakenfabrikant Cornelis H. Krantz. Die naam wordt nog steeds gebruikt voor het bos hoewel het inmiddels eigendom is van de Stichting Zuid-Hollands Landschap. 'Oostergeest' bleef sinds 1651 altijd particulier bezit en werd vanaf 1800 permanent bewoond. De Leidse burgemeester Pieter van Hoogmade die woonde aan het Steenschuur, kocht het in 1773. 'Oud Poelgeest' werd in 1724 eigendom van de medicus en theoloog Herman Boerhaave, die woonde op het Rapenburg. De 'medische leermeester van Europa' was ook directeur van de Hortus Botanicus en richtte de tuin van zijn buiten in als dependance. Kasteel 'Endegeest' werd al in 1307 in een akte genoemd. De Franse filosoof en wiskundige René Descartes huurde het van 1641 tot 1643 nadat hij eerst aan het Rapenburg woonde. Zijn buste sieraft het voorplein. De toekomst is onzeker

Luchtfoto Huis te Warmont. (foto: Dennis Kuik).

Endegeest met op de voorgrond de ijskelder (foto: Guus Pauwels).

omdat de gemeente Leiden als eigenaar in 1991 beheerafspraken maakte met de Stichting Kasteel Endegeest die in 2016 aflieden.

'Rhijngeest' moest in 1638 door de Leidse wijn- en bollenhandelaar Gerard Lossy, mogelijk vanwege de tulpenwindhandel, worden verkocht aan de Leidse burgemeester Claas van der Meer die aan de Pieterkerkgracht woonde. Kort voor 1900 kocht de stad Leiden het om er de Jelgersmakliniek voor psychiatrische patiënten te vestigen.

Over de historie van 'Ter Wadding' is weinig bekend. In 1768 liet Willem van Noort, telg van een Leidse lakenweversgeslacht, er een nieuw huis bouwen. 'Berbice' werd in 1662 gekocht door de Leidse lakenhandelaar Allard Poelaert. In 1668 erfden zijn stiefdochter en haar man Pieter de la Court het. De door textielhandel puissant rijk geworden Leidenaar bezat ook het verdwenen 'Meerburg' in Zoeterwoude. Hij schreef een boek over de aanleg en verzorging van buitenplaatsen dat in heel Europa werd gelezen en nagevolgd. En bezat als dependance van de Hortus Botanicus een schitterende plantencollectie. In 1801 kocht Johan Pompe van Meerdervoort, telg van een Leids regentengeslacht, wat inmid-

dels 'Allemansgeest' heette. Hij verkocht zijn woning aan het Rapenburg, woonde er permanent en werd burgemeester van Voorschoten. 'Duivenvoorde' werd altijd vererfd. Op 87 hectare liggen het ongeschonden kasteel en park. De tuin werd ontworpen en aangelegd door Jan David Zorcher jr. Die naam duikt vaak op. Hij, maar ook zijn vader, broer en zoon, waren op vele buitenplaatsen actief, zoals 'Backershagen', 'Clindengael', 'De Paauw' en 'Voorlinden'. Later trad tuinarchitect Leonard Springer in zijn voetsporen. 'Arentsburgh' aan de Vliet heeft ook een Leids tintje dankzij Casper Reuvens, oprichter van het Rijksmuseum van Oudheden. De 'vader van de Nederlands archeologie' deed er de eerste nationale opgraving en ontdekte de Romeinse

stad Forum Hadriani, compleet met grachten, stadmuur, huizen, badhuis, tempels en later ook de haven. Naast een schat aan historische informatie en fraai fotomateriaal bevat het boek ook actuele informatie over wat op de buitenplaatsen te zien en is en kan worden gedaan. Dessing beschreef eerder de Amsterdamse buitenplaatsen. Hij zet zich al jaren in voor het behoud van buitenplaatsen en is onder meer directeur van de stichting Kastelen, historische buitenplaatsen en Landgoederen.

'Haagse en Leidse buitenplaatsen. Over landelijke genoegens van adel en burgerij' - René Dessing - Verschoor Boekmakers - ISBN 9789082589306 - 232 pagina's - Prijs 19,95 euro.

Vier nieuwe fotoboeken dragen bij aan 'beeldrage'

Het fotografisch vastleggen van de stad kent de laatste tijd geen grenzen. Facebookgroepen als 'Je bent 'Leienaar' als.' en 'Leiden Toen & Nu' presenteren dagelijks vele actuele en historische beelden van Leiden. In het spoor van die 'fotogekete' verschenen in korte tijd vier fotoboeken over Leiden. Een kwartet met heel verschillende invalshoeken en werkerreinen.

De meest ambitieuze en tijdrovende was '86 **Leidse stegen bij nacht**'. Acht jaar geleden tikte Harry Otto de zoekterm 'steeg' met een cd-rom van het Falk-stratenboek in. Hij werd verrast door zoveel bijzondere steegnamen, waarvan hij het bestaan niet afwist. Zo ontstond het plan om alle Leidse stegen te fotograferen tijdens de late avonduren en 's nachts. De in de Groenesteeg geboren Leidenaar werd mede geïnspireerd door de boeken 'Steech in, steeg uit' van Herman van Hooidonk uit 1981 en later door

Rijndijkstraat (foto: Patricia Börger)

‘Langs Leidse stegen’ van Tanneke Schoonheim uit 2013. Het resultaat is een verzameling verstilde sfeertekeningen met een zeer persoonlijk stempel waarop slechts mondjesmaat een fietser of voetganger te zien is. Zijn keuze voor kleur in plaats van zwart-wit beargumenteert hij als volgt: ‘Het samenspel van maanlicht, straatverlichting, het door ramen vallend licht en de schaduwen die zij werpen maakt de nachtelijke sfeer uniek, sprookjesachtig en fascinerend’. Om de bijzondere wintersfeer vast te leggen moest hij vijf jaar wachten tot er voldoende sneeuw in de stegen bleef liggen. Het werkte er ook niet continue aan. Daarvoor heeft Harry Otto een te impulsief karakter, is hij te reislustig (op zoek naar de twaalf oude centra van Europa) en treedt hij ook nog op als straatmuzikant. Het boek bevat naast het fraaie fotomateriaal ook wat filosofische teksten. Over zintuigen, die wanneer je langer in stegen bivakkeert beter tot het hun recht komen, het gevoel van (on)veiligheid en wat anekdotes. Contact met stadsdichter Jaap Montagne leidde naar uitgeverij De Muze. En

tot het stegenboek waarin de nieuwe Catharinasteeg ontbreekt. ‘Want daar lag nog te veel bouwmateriaal’. De stegen zijn alfabetisch gerangschikt: van Arend Roelandsteeg tot Zuidrundersteeg. Op kaarten in het boek zijn ze gemakkelijk te vinden.

‘Kinderen van de Rijndijkstraat’ is de titel van het fotoboek dat werd gepresenteerd op het jaarlijks terugkerende feest in het smalle straatje tussen Hoge Rijndijk en Roomburgerlaan. In februari 2015 kreeg fotografe Patricia Börger een zootje en hoorde van de verloskundige dat er in de straat opmerkelijk veel

kinderen waren geboren. Dat bracht haar op het idee het als thema te kiezen voor een project in het kader van de Nationale Fotoweek. Ze schoot met enthousiaste medewerking van hun ouders baby’s, peuters, jonge kinderen en tieners uit haar straat maar ook ouderen die er van kindsbeen af woonden. Een selectie daaruit in combinatie met straatbeelden – gemaakt met groothoeklens – vormen de basis voor het boek waarin een levendig sociaal en historisch beeld van een klein stukje Sleutelstad is vastgelegd. Journalist Theo de With voegde daaraan een korte schets toe van de ontwikkelingen in en rondom de 112 huizen die er vrijwel allemaal begin 20ste eeuw werden gebouwd. Sommige families wonen er al generaties lang zoals Philippo, Du Prie, Van der Born, Van Es en Spies. De eenvoudige woningen in de eens doodlopende straat, loosden tot de jaren 70 – omdat riolering ontbrak – op een stinkend slotje. ‘Geen douches, eenmaal er week in de wasteil’, beschrijft een van de bewoonsters de primitiviteit. Inmiddels zijn de meeste huizen gemoderniseerd en uitgebreid. Het grote aantal

Interieur Krul, Anna van Saksenstraat (foto: Nina Schollaard).

dakkappellen vormt daarvoor het tastbare bewijs. Dat de eerste decennia nooit een aannemingsbedrijf in de Rijndijkstraat te zien was, kwam doordat bewoners elkaar hielpen met aanpassingen. De ‘arbeidersstraat’ van weleer bestaat niet meer. Er wonen nu ook een huisarts, een fysiotherapeut en mensen die bij de universiteit werken. En vele nationaliteiten zijn er vertegenwoordigd: België, Frankrijk, Italië, Polen, Schotland, Spanje, de VS en Zuid-Afrika. Wat bleef is het eigen karakter, wat wordt weerspiegeld in het jaarlijkse straatfeest. En nu ook in het fotoboek waarvan de opbrengst naar de stichting JES Rijnland gaat.

Nina Schollaardt, student fotografie aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, start in april 2016 met een project over Leiden-Noord. Die locatiekeuze is niet willekeurig. De Oegstgeestse zat op de middelbare school in de Surinamestraat en raakte geïnteresseerd in het wel en wee van de wijk en de bewoners als ze met klasgenoten in de pauzes naar het winkelcentrum aan de overkant loopt. Voor een documentaire opdracht op de academie kiest ze ervoor foto’s in de Kooi en Noorderkwartier

te maken. Haar docent raadt haar aan om het minder afstandelijk te maken en bij de bewoners thuis op bezoek te gaan. Dat doet Nina Schollaardt. Ze praat er onder meer over de sloop en renovatie die velen wacht of al achter de rug hebben. En over hun leven in de oude volksbuurt die de afgelopen decennia sterk veranderd is. Onder meer door de komst van diverse etnische groepen. Volgens Schollaardt komen de geïnterviewden door het fotograferen in hun eigen woonkamers tot leven en krijgt de buurt een eigen gezicht. Ze is verrast over de openheid waarmee ze is ontvangen en hoe ze onbevungen hun verhaal doen. In het boekje **‘Leiden Noord Mijn Buurt’** krijgt de kijker een goed beeld hoe gevarieerd het beeld achter die soms eentonige gevels is. De interieurs waren tot 31 januari 2017 ook te zien op de gelijknamige tentoonstelling in de Theehuis Tuin van Noord. Rob Beurse is al heel wat jaartjes actief in Leiden als fotograaf. Portretten, reportages, studio-werk om maar een paar facetten te noemen. Zijn nieuwste werk omschrijft hij zelf als een ‘koffietafelboekje’. Aan de basis stond de tentoonstelling **‘n Wijk om stil van te zijn’** geheel gewijd aan de Professoren- en Burgemeesterswijk. Als

vervolg op het boekje 'Een wijk met een ziel' vroeg hij de afgelopen twee jaar bewoners wat hun favoriete plek in hun buurt is en de reden waarom. Het resultaat is achttien fraaie foto's die gekoppeld zijn aan evenzoveel persoonlijke ontboezemingen. Soms zijn dat jeugdherinneringen, soms de verbondenheid met gebouwen zoals de Petruskerk of de Josephschool. En opvallend vaak de gehechtheid aan tuinen, parken, bruggen en sloten waaraan beide wijken hun grote aantrekkelijkheid ontleen. Rob Beurse geeft cursussen en workshops om ook anderen enthousiast te maken voor het fotograferen.

'86 Leidse stegen bij nacht' - Harry Otto - Uitgeverij De Muze - ISBN 9789492165114 - 68 pagina's - Prijs 15 euro.

'Kinderen van de Rijndijkstraat' - Patricia Börger - ISBN 9789090299488 - 60 pagina's - Prijs 17,50 euro.

'Leiden Noord Mijn Buurt' - Nina Schollaart - 44 pagina's - Prijs 10 euro. Het boekje is te koop bij 'De Tuin van Noord'.

'n Wijk om stil van te zijn' - Rob Beurse - 40 pagina's - Prijs 10 euro. Het boekje is te koop via info@robbeursefotografie.nl.

Puzzelstukjes van Leidse Stadsrechten gelegd

In 13de eeuw niet meer dan dorp aan de rivier

De laatste dies van onze vereniging stond in het teken van de stadsrechten. In samenhang daarmee verscheen het boekje 'Een Leidse verjaardag, Stad en Stadsrechten, 750 jaar geleden'. Journalist Gijsbert van Es en stadshistoricus Cor Smit belichten daarin vanuit diverse invalshoeken de betekenis van de Leidse oorkonde die graaf Floris V op 19 december 1266 bezegelde. Na het voorwoord van burgemeester Henri Lenferink worden eerst de twintig artikelen van het document in een eigentijdse vertaling vanuit het Latijn gepresenteerd. Vervolgens is er een analyse gemaakt wanneer Leiden voor het eerst stadsrechten verkreeg. Eén feit wordt direct duidelijk. Het gaat in 1266 om een vernieuwing en herbevestiging van rechten die zijn voorvaders al hadden verleend. Uit het oordeel van een reeks deskundigen blijkt dat er drie maar mogelijk zelfs vijf eerdere versies

waren. Dat de oorsprong ligt vòòr 1200 achten de meesten onwaarschijnlijk. Al sluit Dick de Boer zelfs Floris III (1140-1190) niet uit. Van de twintig artikelen zijn de twaalf eerste de oudste. Tien daarvan schrijft Jaap Kruisheer toe aan Dirk VII (1190-1203) en de volgende twee aan zijn broer Willem I die van 1213 tot 1222 graaf was. Frans Lugt en Rudi van Maanen houden het er op dat de laatste tussen 1213 en 1217 Leiden rechten gaf maar ook verplichtingen oplegde. Verder deden ook de graven Floris IV (1222-1234) en Willem II (1234-1256) nog een duit in het zakje. Het boekje schetst ook een beeld van Leiden in de 13de eeuw. Halverwege met zo'n 1.250 inwoners en een eeuw later omstreeks 4.000. Voor die forse groei wordt in eerste instantie toevlucht gezocht in versmalling van de ooit zestig meter brede Rijn. Rond 1230 wordt een echte gracht gegraven rondom het ste-

delijk gebied en grafelijk domein maar maken daarbuiten de ambachts-heren van Zoeterwoude, Oegstgeest en Leiderdorp de dienst uit. Daarbinnen vormen de Breestraat (Hoge Rijndijk) en de Haarlemmerstraat (Lage Rijndijk) de belangrijkste (nog onbestrate) wegen

met slechte houten woningen. Voorlopers van de huidige Vis- en St. Jansbrug, vormen nog de enige vaste oeververbinding in de Rijn tussen Utrecht en Katwijk. In feite niet meer omgeven dan door een dorp op de dijk van een rivier. Al wordt met handel en nijverheid de basis voor groei en bloei gelegd. Het opmerkelijk levensverhaal van graaf Floris V sluit het vierluik af. Geboren in Leiden wordt hij al na anderhalf jaar al half wees als zijn vader Willem II in de strijd tegen de Friezen wordt gedood. Hij groeit op onder de vleugels van zijn oom, bestijgt op 12-jarige leeftijd de troon en trouwt in 1269 met Beatrijs, dochter van een Vlaams grafelijk Huis. Van zijn tien kinderen overleven er twee, die dankzij zijn nauwe banden met de koning Edward II later trouwen met Engelse koningskinderen. Een handelsstrijd drijft hem in de armen van de Franse Koning tot ergernis van de hoge adel. Toegesnelde milities van landvolk voorkomen dat hij via het Muiderslot per schip naar Engeland wordt ontvoerd. Als gepoogd wordt hem via Brabant en Vlaanderen te verbannen wordt Floris bij een spectaculaire vluchtpoging te paard alsnog met twintig zwaardsteken om het leven gebracht.

Een Leidse verjaardag. Stad- en Stadsrechten, 750 jaar geleden - Gijbert van Es en Cor Smit - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 978901256509 - 80 pagina's - Prijs 7,50 euro

Aangestipt

Dit is een rubriek waarin nieuwe boeken over Leiden kort worden vermeld.

- Uitgebreide en geactualiseerde heruitgave van het boek over Tuinstad-Staalwijk dat in 2009 voor het eerst verscheen. Het aantal pagina's is verdubbeld en ook het aantal foto's is fors uitgebreid. Het boek is mede mogelijk gemaakt door de Historische Vereniging Oud Leiden.

'Tuinstad-Staalwijk. Van tuinen tot stadswijk' - Cor Smit - Uitgave Wijkcomité - ISBN 9789090300481 - 120 pagina's - Prijs 14,50 euro. Voor leden 12,50 euro, zie website oudleiden.nl

- Het eerste historische kinderboek waarin de voormalige huisarts terugblijkt op 1832. Het jaar waarin de dan nog onbekende ziekte cholera slachtoffers maakt onder de Leidse bevolking. Met een stadswandeling langs markante plekken uit het verhaal.

'Het raadsel van de onbekende ziekte' - Har Meijer - Uitgeverij De Gyselaar - ISBN 9789492376039 - 140 pagina's - Prijs 12,95 euro.

- Studie over openbare stadsbibliotheken in de Noordelijke Nederlanden vanaf circa 1560 tot 1800. Met onder andere een artikel over de Leidse universiteitsbibliotheek en Jan van Hout geschreven door Ed van der Vlist.

'Historische Stadsbibliotheken in Nederland - redactie: Ad Leerintveld en Jan Bedaux - Uitgeverij Walburg Pers - ISBN 97894620249141 - 176 pagina's - Prijs 39,50 euro.

- Themanummer met bewerking van een lezingenreeks in museum Boerhaave gehouden over Albert Einstein en zijn 'Leidse' vrienden Hendrik Lorentz, Paul Ehrenfest, Heike Kamerlingh Onnes, Tatiana Afnassjewa, Willem de Sitter, Pieter Zeeman en Hendrik Casimir, ter gelegenheid van een eeuw relativiteitstheorie.

'Einstein & Friends' - redactie: Dirk van Delft en Huib Zuidervaart - Uitgave Genootschap Gevina en museum Boerhaave - ISBN 9789080404632 - 120 pagina's - Prijs 10 euro.

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

H B = K

Coördesign

HOTEL LEIDEN

architectenburo
Veldman | Rietbroek | Smit

HVOL BEDRIJFSLEDEN

Alrijne Zorggroep

Museum Boerhaave

Breedveld Holding

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Van Cleef Holding

De Leeuw Makelaardij bv

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

EDUARD Leiden Concept Store

Griffioen Precious Presents vof

Geelkerken Linskens, advocaten

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Hoogheemraadschap van Rijnland

Glas- en Schilderwerken van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Prima Management

Rabobank Leiden-Katwijk

Regionaal Opleidingen Centrum Leiden (ROC)

Museum Volkenkunde

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Studio Coördesign bv

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Van der Valk Hotel Leiden

Architektenburo Veldman | Rietbroek | Smit

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Rabobank

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Karel Bostoën (1943-2016)

Op 15 december 2016 overleed Karel Bostoën na een kortstondige ernstige ziekte. Op de website van de Stichting Jacob Campo Weyerman is hij warm en stijlvol herdacht door de Nijmeegse docent en publicist Peter Altena. Treffend schrijft deze over wat hij de 'vier werelden van Bostoën' noemt. De eerste wereld was die van Roeselare in West-Vlaanderen waar Karel op 27 december 1943 werd geboren, waar hij opgroeide en waarmee hij zich altijd verbonden bleef voelen. De tweede wereld was zijn studententijd in Amsterdam waar hij zich specialiseerde in de Nederlandse literatuur van de vroege Renaissance. Zijn derde wereld werd belichaamd door zijn werkzame leven als universitair hoofd-docent, onderzoeker en pleitbezorger van de neerlandistiek.

Maar de vierde wereld was Leiden. De stad waaraan hij om veel redenen verknocht was; niet in het minst vanwege haar geschiedenis. En binnen die geschiedenis speelde de persoon van Jan van Hout (1542-1609) voor hem een belangrijke rol. Eigenlijk lag dat voor de hand, want de alleskunner Van Hout was als dichter en schrijver een neerlandicus bij uitstek. Wat Karel ook aansprak, was dat de Leidse stadssecretaris vanwege zijn rederijersactiviteiten, zijn netwerk, huwelijk en driejarig verblijf als banneling in Vlaams-Brabant in cultureel opzicht een schakel was tussen de noordelijke en zuidelijke Nederlanden.

Daarvan getuigen maar liefst vijftien publicaties die Karel over Van Hout op zijn naam heeft

staan. Dat begon in 1974 met het artikel 'Jan van Hout: een man van forssen inborst' en eindigde kort voor zijn overlijden met 'Jan van Houts ambteloze jaren (1569-1573) te Zoutleeuw' als bijdrage voor het Leids Jaarboekje.

In 2009 verscheen zijn Hart voor Leiden - Jan van Hout, stadssecretaris, dichter en vernieuwer. Het

is tot dusver de meest complete biografie van de man waaraan Leiden zoveel te danken heeft. Ik zeg 'tot dusver', want om financiële redenen was Karel genoodzaakt om de omvang van het boek en dus ook de inhoud te beperken. Dat speet hem en regelmatig gaf hij te kennen dat wat hem betrof de ultieme biografie van Jan van Hout nog steeds geschreven moet worden. Overigens heeft hij veel meer biografische portretten geschilderd, zoals dat van de renaissance-dichter Jan van der Noot, de drukker Christoffel Plantijn en de humanisten Bonaventura Vulcanius en Johan Radermacher de Oude. Verder tal van artikelen over Bredero, Focquenbroch, Weyerman, maar ook over latere Vlaamse schrijvers als Stijn Streuvels en Louis-Paul Boon. Voor wie meer wil weten over de circa 250 publicaties van Karel Bostoën, verwijst ik naar zijn website <http://bostoën.org/index.php>

Denkend aan Karel bewaar ik mooie herinneringen aan zijn rol bij de totstandkoming van het gedenkteken voor Jan van Hout in de Pieterskerk. Bij dat initiatief waren ook mensen betrokken die hem niet of nauwelijks kenden. Toen er gesproken werd over een passend epitaaf, verzuchtte een van de aanwezigen: 'Jammer

dat er onder ons geen letterkundige is die hier wat over kan zeggen'. Waarop Karel droog opmerkte dat hij wel iemand kende - en nauwelijks merkbaar naar mij knipoogde.

Uiteindelijk is dat gedenkteken er gekomen. En hoe! Toen de fondswerving op gang kwam bleek al snel dat heel wat gulle gevers afkomstig waren uit Karels netwerk; er werden zelfs donateurs uit Vlaanderen genoteerd.

De actie bleek zo succesvol dat er aan het eind van de rit wat geld overbleef. Over de besteding van die meevaller had Karel ook al nagedacht. En zo wist hij ons er van te overtuigen om Van Houts nalatenschap uit te geven: feitelijk een tekstbezorging van diens testament en sterfboedel. Het eerste betrof niet alleen een nauwkeurige transcriptie, maar ook een hertaling in modern Nederlands. Naderhand vertrouwde een van zijn vakgenoten mij toe dat die hertaling 'een riskant doch geslaagd huzarenstukje van Bostoën' was.

Op de zijmuur van zijn woonhuis op de hoek van de Drie Octoberstraat is in 1995 door de Stichting Tegen-Beeld een gedicht van Jan van Hout aangebracht. Van Hout schreef het vers als een ode aan zijn vruntschap met Janus Dousa. Karel was er zeer aan gehecht, niet alleen vanwege de historische en literaire waarde, maar ook door de boodschap die het uitdroeg. Daarin zal hij vast iets van zichzelf hebben herkend, want Karel Bostoën was goed in het maken en onderhouden van vriendschappen. Degenen met wie hij die deelde, hebben dat in ruime mate ondervonden.

Kees Walle

COLOFON

Postadres:

Secretaris HVOL, Postbus 917,
2300 AX Leiden, tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers (alle t.n.v. Vereniging Oud Leiden) voor:

- contributies/schenkingen: NL74INGB0000175228

- betaling excursies: NL67INGB0005901264

- overige betalingen: NL03INGB0005887187

Website: www.oudleiden.nl

Website beeldbank: <http://beeldbank.oudleiden.nl>

Bestuur HVOL:

Rens Heruer - *voorzitter*

Gerard Kramer - *vicevoorzitter*

Adriaan Brandenburg - *secretaris*

Victor Wijnands - *penningmeester*

Emil Broesterhuizen

Tanneke Schoonheim

Wim Bleijie

Marjolein Hettinga

Overige contactpersonen:

Peter Vos - *website*

Rob Smit - excursiecommissie@oudleiden.nl

Hans van Ulden - beeldbank@oudleiden.nl

Lenie Witkam - *jaarboekje*

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en Bram van Leeuwen

E-mail redactie: kwartaalblad@oudleiden.nl

K.v.K.-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Opmaak en druk: Drukkerij Sparta, Leiden